

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 436-1 КК УКРАЇНИ

На основі аналізу вітчизняних досліджень, нормативно-правових актів та іншої літератури визначені особливості застосування статті 436-1 КК України «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів», що відображають національні властивості законодавства української держави та прагнення законодавця триматися у руслі законодавчих євроінтеграційних тенденцій.

Ключові слова: кримінальне право, комуністична, нацистська символіка, пропаганда, покарання.

Based on the analysis of domestic studies, regulatory legal acts and other literature, the specific features of the application of Article 436-1 of the Criminal Code of Ukraine “Production, dissemination of communist, Nazi symbols and propaganda of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes” are determined, reflecting the national properties of the legislation of the Ukrainian state and the desire of the legislator to stay in line with the legislative European integration trends.

Keywords: criminal law, communist, Nazi symbols, propaganda, punishment.

На основе анализа отечественных исследований, нормативно-правовых актов и другой литературы определены особенности применения статьи 436-1 УК Украины «Изготовление, распространение коммунистической, нацистской символики и пропаганда коммунистического и национал-социалистического (нацистского) тоталитарных режимов», отражающие национальные свойства законодательства украинского государства и стремление законодателя держаться в русле законодательных евроинтеграционных тенденций.

Ключевые слова: уголовное право, коммунистическая, нацистская символика, пропаганда, наказание.

Вступ. Використання символіки комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхня пропаганда заборонені законодавством України та тягнуть за собою негативні наслідки. Наприклад, Закон «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» відносить пропаганду вказаних режимів до зловживання свободою діяльності друкованих ЗМІ, а державна реєстрація друкованого ЗМІ, назва якого містить символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, заборонена [1]. Аналогічна заборона встановлена і для розповсюдження аудіовізуальних творів мовниками за Закон «Про телебачення і радіомовлення» [2].

Виклад основного матеріалу. Згідно з Законом «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [3] встановлюється, яка саме інформація відноситься до забороненої. Стаття 1

цього Закону, забороняє пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, яка містить умовно три групи дій:

публічне заперечення, зокрема через ЗМІ, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму,

поширення інформації, спрямованої на виправдання злочинного характеру комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, діяльності радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті,

виготовлення та/або поширення, а також публічне використання продукції, що містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Отож у репортажах, програмах та новинах на телебаченні або статтях у пресі слід уникати заперечення злочинності цих режимів та їх виправдання, а також використання зображень із символікою комуністичного чи нацистського режимів, адже ці дії караються на підставі частини 2 статті 436-1 КК України позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої [4]. Щодо символіки, то Закон містить розгорнутий перелік елементів, що вважаються забороненими для використання, зокрема, і в ЗМІ, як символіка комуністичного та нацистського тоталітарних режимів:

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів комуністичної партії, СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої “народної демократії” та соціалістичних республік, Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП), державний прапор та герб нацистської Німеччини 1939-1945 років; крім тих, що є чинними прапорами або гербами країн світу;

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського

підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, а також із діяльністю Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

д) зображення гасел комуністичної партії та Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП), цитат осіб, які обіймали керівні посади у них, у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського, працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

е) назви, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, нацистській Німеччині та на окупованих нею територіях у 1935-1945 роках, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії;

є) найменування комуністичної партії та Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП) [3].

Хоча, стаття 4 Закону передбачає винятки із загальної заборони. Зокрема, журналісти можуть використовувати зазначену символіку у репортажах чи спеціальних програмах, що спрямовані на викладення або реконструкції історичних подій, а також, коли вона міститься творах мистецтва, якщо це не призводить до пропаганди. Тобто, в таких випадках варто уникати додаткових коментарів, що можуть тлумачитись як схвалення дій тоталітарних режимів [3].

Частина перша статті 436-1 КК України передбачає покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої, частиною другою цієї статті передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої. Позбавлення волі від 5 років за будь-яку демонстрацію символів нацизму чи комунізму вочевидь порушує міжнародні стандарти прав людини, а також ніяк не відповідає практиці інших країн, де за подібні дії передбачено виключно адміністративний штраф [5]. І вітчизняна судова статистика доводить, що стаття 436-1 КК України хоча і

застосовується, але суди часто демонструють менш суворе покарання до винних у цьому злочині.

Зокрема, Біляївський районний суд Одеської області 4 вересня 2017 року засудив громадянина Леоніда Дунського до двох років тюрми, які замінив випробувальним терміном на 1 рік. Обвинувачений 9 травня 2017 року біля Меморіалу Слави демонстрував прапор червоного кольору, закріплений на дерев'яній палиці із зображенням п'ятикутної білої зірки, серпа і молота більше відоме як «Знамя Победы». Під час судового розгляду прокурор і обвинувачений Дунський уклали угоду про визнання винуватості, яка дозволила останньому уникнути реального терміну [6].

Ще ряд випадків. Малиновський районний суд Одеси 19 жовтня 2017 року визнав винним будівельника з Одеси Михайла Гайдаржи у використанні символіки комуністичного режиму, призначивши випробувальний термін на 1 рік. За даними досудового розслідування, 7 травня того ж року Гайдаржи закріпив на пасажирське вікно свого автомобіля прапор жовтого кольору, на якому зображена п'ятикутна червона зірка із серпом та молотом з написом «Отечественная война». Будівельник з цим прапором їздив вулицями Одеси, поки його не затримали співробітники поліції. У суді він пояснив, що мав бажання допомогти людям пам'ятати про обставини Великої вітчизняної війни. Повністю визнав себе винним і просив суд застосувати до нього закон про амністію [6].

Приморський районний суд Одеси 30 травня 2018 року визнав винним місцевого приватного підприємця Олега Гончарова за частиною першою статті 436-1 КК України і оштрафував на 1700 гривень. У суді доведено, що обвинувачений 9 травня 2018 року закріпив на ліве заднє пасажирське вікно своєї машини прапор червоного кольору, на якому зображені серп та молот, танк, п'ятикутна червона зірка, георгіївська стрічки та напис на російській мові «На Берлін!» та їздив вулицями Одеси. У суді Гончаров уклав з прокурором угоду про визнання винуватості та щиро розкався [6].

Нікопольський міськрайонний суд Дніпропетровської області 18 травня 2018 року визнав винним громадянина Миколу Онікієнка у реалізації забороненої продукції і призначив покарання у вигляді 1 року обмеження волі, замінивши на випробуваний термін на 1 рік. За даними слідства, у 2016 році через Інтернет обвинувачений придбав упаковку з повітряними кульками білого та червоного кольорів, на яких було зображено поєднання перехрещених серпа та молота у п'ятикутній зірці. 9 травня 2018 року неподалік Меморіалу Слави він розмістив торговельний намет і почав продавати повітряні кульки по 20 гривень за штуку. Поліція вилучила в нього 68 повітряних кульок з написом

«9 мая мы победили!», які порушують українське законодавство. Пізніше правопорушник підписав угоду про визнання винуватості [6].

Дзержинський районний суд Кривого Рогу визнав винним місцевого жителя у порушенні закону, який забороняє використовувати символіку комуністичного тоталітарного режиму. Як зазначається в матеріалах справи, 14 червня приблизно з 11:00 до 17:00 години обвинувачений, перебуваючи у громадському місці біля торговельно-розважального центру «Плаза» у Кривому Розі, був одягнений у футболку червоного кольору із зображенням на фронтальній частині державного герба СРСР. Суд визнав чоловіка винним та призначив визначене угодою покарання у вигляді 1 року обмеження волі. Проте, на підставі статті 75 КК України суд звільнив його від відбування покарання з випробуванням строком на 1 рік, йдеться в ухвалі [7].

Висновок. На нашу думку, законодавцю слід виключити покарання у вигляді позбавлення волі, замінивши його більш м'якими санкціями. У той же час необхідно звузити склад цього кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листоп. 1992 р. № 2782-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2782-12> (дата звернення: 11. 04. 2020).
2. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудн.1993 р. № 3759-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3759-12> (дата звернення: 11. 04. 2020).
3. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09 квітн. 2015 р. № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (дата звернення: 11. 04. 2020).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.04.2020).
5. Яворський В. Аналіз закону про заборону комуністичних символів. *Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи.* URL: <http://khp.org/index.php?id=1430493970> (дата звернення: 10.04.2020).
6. Тараненко В. Ціна «победобесія». Як українські суди карають за тоталітарну символіку. *Главком.* URL: <https://glavcom.ua/publications/cina-pobjedobjesiya-yak-ukrajinski-sudi-karayut-za-totalitarnu-simvoliku-592175.html> (дата звернення: 10.04.2020).
7. Вирок по справі № 210/4224/19 від 11 жовтня 2019 року Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85088106> (дата звернення: 12.04.2020).

МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДІВ НАД ЛЮДИНОЮ

На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень, нормативно-правових актів України та інших держав визначені особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних з незаконним проведенням медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, в яких відображають національні властивості законодавства різних держав та прагнення законодавців триматися у руслі законодавчих глобальних тенденцій.

Ключові слова: кримінальне право, міжнародне право, досліді над людиною.

Based on the analysis of domestic and foreign studies, regulatory acts of Ukraine and other states, the features of qualification of crimes associated with the illegal conduct of biomedical, psychological or other experiments on a person are determined, which reflect the national properties of the legislation of various states and the desire of lawmakers to keep in line legislative global trends.

Key words: criminal law, international law, human experiments.

На основе анализа отечественных и зарубежных исследований, нормативно-правовых актов Украины и других государств определены особенности квалификации преступлений, связанных с незаконным проведением медико-биологических, психологических или других опытов над человеком, в которых отражают национальные свойства законодательства различных государств и стремление законодателей держаться в русле законодательных глобальных тенденций.

Ключевые слова: уголовное право, международное право, опыты над человеком.

Вступ. Згідно до положень ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [1], які відображені в Конституції України, де відповідно до ч. 3 ст. 28 жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим або іншим дослідам [2]. Відповідно до Гельсінської Декларації Всесвітньої медичної організації від 1964 року, медичні дослідження ґрунтуються на етичних стандартах, якими проголошуються повагу до всіх людей і захист їх здоров'я і прав [3], а відповідно до Конвенції про захист прав і гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини від 1997 року, держави-учасниці зобов'язані забезпечити захист гідності та індивідуальної цілісності людини і гарантувати кожному без винятку дотримання недоторканості особи та інших прав і основних свобод у зв'язку із застосуванням досягнень біології і медицини [4].

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що в багатьох країнах Європи процес криміналізації діянь, що стосуються експериментів на людині, вже давно відбувся. Спеціальні норми про відповідальність за проведення

незаконних експериментів на людині існують в Україні і у кримінальних кодексах ряду зарубіжних країн, зокрема, розташованих на території пострадянського простору (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизія, Латвія, Литва, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан).

Такі норми за змістом, як правило, є бланкетними, тобто відсилають до норм, врегульованих національними законодавствами про охорону здоров'я. Недоліком бланкетної норми є те, що в ній немає точної вказівки на конкретну норму, де можна знайти певні відомості, у зв'язку з цим при бланкетному викладі змісту норми права він залишається невизначеним [5]. Хоча уникнути цього складно, особливо, в медичній сфері, в іншому випадку норма стала б надзвичайно громіздкою, не властивою для норм кримінального закону.

Під експериментом у нормах, які передбачають кримінальну відповідальність за проведення дослідів над людьми, у більшості випадків розуміється будь-яке дослідження, яке проводиться на людині, включаючи будь-які дії на його організм (хімічні, променеві, оперативні та інші), створення в ході експерименту особливих умов життєдіяльності людини, з метою розширення обсягу знань експериментатора про анатомії, фізіології, будь-яких властивостях, реакціях організму людини, ступеня його витривалості, або поповнення медичних знань [6]. При цьому існує відмінність «кримінально караного експерименту» від законно здійснюваного – відсутність згоди на експеримент з боку особи, відносно якої здійснюється дослід. Згідно з даними нормами відповідальність настає за сам факт примусу, що є однією з гарантій дотримання добровільності експериментування. Поняття добровільної згоди розроблено порівняно давно і отримало широке застосування в медичній практиці. Цим терміном оперують не тільки міжнародно-правові документи, але і національні нормативно-правові акти, що регламентують здійснення біомедичних досліджень на людині [7].

Поняття «добровільна згода особи, що піддається біомедичному експерименту», слід тлумачити як особисту згоду на експеримент, дане в письмовій формі, добровільно і на законних підставах. Тобто, особа в момент дачі згоди повинна бути дієздатною, а саме, розуміти значення своїх дій, без будь-якого обману, погроз або інших явних чи прихованих форм примусу. Добровільна згода вимагає наявності у особи, яка піддається експерименту, достатнього рівня знань, необхідних для розуміння сутності предмета експерименту і прийняття усвідомленого рішення. Отже, є необхідним надання об'єкту експерименту повного обсягу інформації про хід експерименту, в тому числі, про можливість появи болю, нездужання, про існуючі ризики, побічні

ефекти та ймовірності їх появи, про наслідки для його здоров'я, збереження загальної та професійної працездатності, про мету експерименту, методи і процеси його проведення [8].

Кваліфікуючими ознаками в аналізованих нормах, як правило, є проведення експерименту щодо вразливих категорій людей. Особливо кваліфікуючими ознаками є, як правило, проведення експерименту, який свідомо призведе до важких каліцтв або завдасть тяжкої шкоди здоров'ю людини, незалежно від її згоди.

У КК Азербайджану встановлена кримінальна відповідальність у разі незаконного проведення біомедичних досліджень на людині. У розділі VIII КК Азербайджану «Злочини проти особи» міститься глава 18 «Злочини проти життя і здоров'я», ст. 138 якої встановлюється відповідальність за проведення біомедичних досліджень над особою без її згоди. Це суспільно небезпечне діяння належить до категорії проступків і карається штрафом, або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого. Дане діяння кваліфікується як злочин у тому разі, коли воно вчиняється щодо осіб, які визнані у встановленому законодавством порядку недієздатними, а також у разі їх залучення до примусових заходів медичного характеру, або осіб, яким незалежно від їх волі надається психіатрична допомога, а також в рівній мірі, якщо в результаті застосування заборонених у встановленому порядку способів діагностики і лікування була особі заподіяна смерть з необережності або заподіяння тяжкої або менш тяжкої шкоди її здоров'ю. У цьому випадку передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, а також додаткове покарання у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Дане діяння є злочином середньої тяжкості [9, с. 115].

Відповідну норму містить і КК Республіки Вірменія в главі «Злочини проти життя і здоров'я». Згідно диспозиції, ч. 1 ст. 127 «Проведення медичних чи наукових дослідів на людині без її згоди» злочином визнається проведення медичних чи наукових дослідів на людині без її вільного волевиявлення або інформування та належним чином оформленої згоди. Вчинення зазначених злочинних дій карається штрафом, який є в даному випадку основним видом покарання. Передбачається також застосування додаткового покарання – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк не більше трьох років або без такого. Згідно класифікації злочинних діянь, даний злочин відноситься до злочинів невеликої тяжкості [10].

Кваліфікований вид цього злочину має місце в тому випадку, коли він вчинений:

- 1) щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані;
- 2) щодо особи, яка перебуває в матеріальній чи іншій залежності від винного;
- 3) щодо неповнолітнього [10].

При вчиненні подібних злочинних дій покаранням буде позбавлення волі на строк від одного до трьох років. Крім цього, передбачено додаткове покарання – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк не більше трьох років або без такого. Це злочин середньої тяжкості. У разі, якщо таке діяння було вчинене організованою групою або спричинило з необережності тяжкі наслідки, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від двох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк не більше трьох років або без такого [10].

У Кримінальному (Пенітенціарному) кодексі Естонії в розділі 6 «Винні діяння проти волі» також встановлюється відповідальність за незаконне проведення біомедичних досліджень на людині, під яким розуміється проведення медичного або наукового дослідження на людині, що не дала на це згоди (ст. 138). За вчинення даного злочину передбачається грошове стягнення або позбавлення волі на строк до трьох років [11].

У кримінальному законодавстві окремих зарубіжних країн статті, присвячені проведенню експериментів на людині, розміщені у розділі (розділах) про військові злочини або злочини проти миру і безпеки людства. Так, саме в такій главі 1 розміщена ст. 137 «Військові злочини проти осіб» Кримінального кодексу Республіки Молдова. Згідно диспозиції ч. 2 цієї статті «завідоме поставлення особи, що охороняється міжнародним гуманітарним правом, в рамках міжнародного або не міжнародного збройного конфлікту серйозної небезпеки для життя або здоров'я шляхом:

а) вчинення експериментів будь-якого роду, які не виправдані необхідністю медичного, терапевтичного чи лікарняного лікування відповідної особи, щодо яких особа не висловила своє добровільну, ясну і попередню згоду і які не здійснюються в його інтересах;

б) вилучення тканин або органів для трансплантації, за винятком взяття крові або шкіри для використання в терапевтичних цілях у відповідності з загальноприйнятими медичними нормами і при добровільній, ясній і попередній згоді особи;

с) застосування невизнаних з медичної точки зору методів лікування, необхідність в яких не викликана станом здоров'я відповідної особи і щодо яких особа не висловила своє добровільну, ясну і попередню згоду, карається позбавленням волі на строк від 8 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від 3 до 5 років» [12, с. 315–316].

Схожу норму містять кримінальні кодекси Литви (гл. 15 «Злочини проти людяності і військові злочини», ст. 103), Естонії (розділ 4 «Військові винні діяння», ст. 97), Республіки Білорусь (гл. 18 «Військові злочини і інші порушення законів і звичаїв ведення війни», ч. 2. ст. 135), Грузії (гл. 47 «Злочини проти людяності, миру, безпеки і міжнародного гуманітарного права», ст. 411, 412), Таджикистану (гл. 34 «Злочин проти миру і безпеки людства»), Туркменістану (гл. 21, ч. 2 ст. 167.5), Вірменії (гл. 33, ч. 5 ст. 390).

В окремих країнах криміналізоване проведення експериментів на людських ембріонах і дослідження, спрямовані на здійснення клонування людини (ст. 130, 131 КК Естонської Республіки, ст. 136 КК Грузії, ст. 144 КК Республіки Молдова, гл.1 Кримінальні правопорушення проти особистості ст. 129 КК Казахстану).

Висновки. В інших зарубіжних країнах проблема притягнення до кримінальної відповідальності за проведення біомедичних експериментів на людині вирішується кількома шляхами.

По-перше, шляхом встановлення законодавчих норм про обґрунтований ризик, а також про заподіяння конкретного фізичної чи психічної шкоди особі (як у КК Російської Федерації, Латвії, Киргизії, Узбекистану).

По-друге, існують способи вирішення даної проблеми через інститут обставин, що виключають злочинність діяння. Прикладом в даному випадку може виступати КК Литви, де в якості самостійної обставини, що виключає кримінальну відповідальність, передбачений науковий експеримент (гл. 5, ст. 35), а діяння, вчинене при порушенні умов правомірності наукового експерименту, розглядається як пом'якшуюча обставина (гл. 8, ч. 1 ст. 59) [13].

Таким чином, кримінально-правове регулювання проведення біомедичних експериментів на людях здійснено з використанням інституту обґрунтованого ризику та норм про заподіяння конкретного фізичної чи психічної шкоди особі, що відповідає сутності зазначеного суспільно небезпечного діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудн. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 12.04.2020).
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.04.2020).
3. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» : Декларація Всесвітньої медичної організації від 01 червн. 1964 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005 (дата звернення: 12.04.2020).
4. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину : Конвенція Ради Європи від 04 квітн. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата звернення: 12.04.2020).
5. Пикуров Н. И. Квалификация преступлений с бланкетными признаками состава: Монография. Москва : Российская академия правосудия, 2009. 288 с.
6. Єгорова В. О. Криміналізація незаконного проведення дослідів над людиною та його кримінально-правові ознаки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 19 с.
7. Куц В. Н., Гизимчук С. В., Єгорова В. О. Вопросы криминализации и квалификации незаконного проведения опытов над человеком в Украине: монография. Москва : Юрлитинформ, 2014. 272 с.
8. Правомерный вред при проведении биомедицинского эксперимента / Ермолаева Ю. Н., Ермолаев Д. О., Красовский В. С., Мулаева Х. М. *Вестник научных конференций*. 2016. № 3-5 (7). С. 32–35.
9. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову Т. В. Руденко. Київ : ОВК, 2016. 490 с.
10. Уголовный кодекс Республики Армения / науч. ред. : Е. Р.Азаряна, Н. И.Мацнева; предисл. Е. Р.Азаряна; пер. с арм. Р.З.Авакяна. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 446 с.
11. Уголовный (Пенитенциарный) кодекс Эстонской Республики. *Правовые акты Эстонии*. 2005. № 17. С. 1103–1220.
12. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова : [збірник] / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову Т. В. Руденко. Київ : ОВК, 2016. 462 с.
13. Уголовный кодекс Литовской Республики / науч. ред. В. Павилониса; предисл. Н. И.Манцева; вступ. ст. В. Павилониса, А. Абрамавичюса, А.Драکشене ; пер. с лит. В.П.Казанскене. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. 468 с.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА УМИСНОГО НЕЗАКОННОГО ЗНИЩЕННЯ, РУЙНУВАННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Стаття присвячена дослідженню суб'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 298 КК України. Здійснено огляд сучасних проблем визначення елементів суб'єктивної сторони цього злочину. Внесені пропозиції щодо удосконалення елементів суб'єктивної сторони диспозиції цієї норми.

Ключові слова: кримінальне право, суб'єктивна сторона, знищення, руйнування, пошкодження, об'єкти культурної спадщини.

The article is devoted to the study of the subjective side of the crime under article 298 of the Criminal Code of Ukraine. A review of current problems of determining the elements of the subjective side of this crime is carried out. Suggestions are made to improve the elements of the subjective side of the disposition of this norm.

Keywords: criminal law, subjective side, destruction, damage, objects of cultural heritage.

Статья посвящена исследованию субъективной стороны преступления, предусмотренного статьей 298 УК Украины. Осуществлен обзор современных проблем определения элементов субъективной стороны данного преступления. Внесены предложения по совершенствованию элементов субъективной стороны диспозиции этой нормы.

Ключевые слова: уголовное право, субъективная сторона, уничтожение, разрушение, повреждение, объекты культурного наследия.

Вступ. Аналіз наявних джерел кримінально-правової літератури виявив відсутність єдиної точки зору на суб'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 298 КК України. Полеміка розвертається навколо визначення форми вини, характерної для знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Багато авторів у своїх роботах дотримуються позиції, відповідно до якої зазначені злочини можуть відбуватися тільки умисно, у формі прямого умислу [1, с. 553]. Деякі автори вважають, і, на нашу думку, справедливо, що такі злочини можуть відбуватися як із прямим, так і з непрямым умислом [2, с. 371].

Виклад основного матеріалу. Визначаючи знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини як умисний злочин з прямим або непрямым умислом, ми маємо на увазі, що особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер вчиненого ним діяння, передбачала суспільно небезпечні наслідки, бажала чи допускала настання цих наслідків.

Усвідомлення і передбачення характеризують інтелектуальний момент даного умислу, а бажання чи допущення настання суспільно небезпечних наслідків – вольовий момент цього умислу.

При прямому умислі інтелектуальні ознаки полягають в усвідомленні суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності) і передбаченні його суспільно небезпечних наслідків. Хоча ці поняття і належать до однієї інтелектуальної сфери психічної діяльності, але вони є різними за своїм змістом. Усвідомленість суспільно небезпечного характеру діяння містить у собі не тільки розуміння фактичної сторони того, що вчиняється, всіх обставин, що характеризують об'єктивні ознаки складу злочину, в тому числі значущість об'єкта і предмета посягання, характеру діяння, місця, часу, способу його вчинення та інших обставин, а й розуміння соціального значення діяння, його соціальної шкідливості.

Передбачення означає, що у свідомості певної особи склалося певне уявлення про можливі або неминучі наслідки свого діяння. При цьому передбачення тут має конкретний характер. Особа має чітке уявлення про розвиток причинного зв'язку, тобто про те, що саме від її конкретного діяння настануть або можуть настати конкретні суспільно небезпечні наслідки.

Вольова ознака прямого умислу – це бажання настання передбачуваних наслідків своєї дії чи бездіяльності. Частіше за все особа прагне в цьому разі досягти якої небудь мети, задовольнити ту чи іншу потребу [3, с. 157].

За непрямого умислу усвідомленість є аналогічною усвідомленості в умислі прямого. І в цьому разі свідомість особи передбачає розуміння всіх фактичних обставин, що характеризують об'єктивні ознаки конкретного складу злочину, в тому числі характеру і значення об'єкта і предмета посягання, характеру дії і бездіяльності, а також місця, часу, способу їх вчинення та ін. Вона також містить розуміння суспільної небезпечності, шкідливості свого діяння і його наслідків.

Передбачення за непрямого умислу має свою розпізнавальну особливість. Як і за прямого умислу, воно має конкретний характер. Особа в цьому разі чітко усвідомлює, що саме її конкретна дія чи бездіяльність може спричинити конкретний суспільно небезпечний наслідок, і тим самим передбачає загалом розвиток причинного зв'язку між діянням і можливим його наслідком. Проте цей наслідок особа передбачає лише як можливий результат свого діяння. Передбачення неминучості настання наслідку за непрямого умислу виключається. Воля особи в цьому разі не спрямована на досягнення суспільно небезпечного наслідку. Саме в цьому і полягає розпізнавальна особливість передбачення наслідків за непрямого умислу. Однак основна сутність

непрямого умислу – в його вольовій ознаці. Особливість такої ознаки полягає у відсутності бажання настання суспільно небезпечного наслідку. Незважаючи на передбачення такого наслідку, особа не відчуває потреби в його досягненні, воно не потрібно їй ні як основний, ні як проміжний наслідок. Тут має місце ситуація, за якої особа, не спрямовуючи свою волю на досягнення наслідку, все ж таки свідомо допускає його настання. Частіше за все таке свідоме допущення полягає в байдужому ставленні до наслідків. Інакше кажучи, особа, не будучи зацікавленою у настанні суспільно небезпечного наслідку свого діяння, все ж допускає таку можливість [3, с. 158].

Зміст умислу характеризується сукупністю тих об'єктивних ознак знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, які відбиваються у свідомості винного і мають значення для кваліфікації вчиненого. Інтелектуальний момент умислу при знищенні, руйнуванні або пошкодженні об'єктів культурної спадщини включає в себе усвідомлення об'єкту злочину, характеру дій, а також суспільної небезпеки та протиправності такого посягання. Вольовий момент полягає, перш за все, у бажанні вчинити знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини або свідомому допущенні таких суспільно-небезпечних наслідків. Таким чином, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини може здійснюватись як з прямим, так і непрямим умислом.

Розповсюдженою є думка, відповідно до якої даний склад злочину характеризується умисною виною, а заподіяння шкоди по необережності складу даного злочину не утворює [4, с. 608]. Деякі вчені, що дотримуються даної позиції, вважають, що необережне знищення або ушкодження культурних цінностей повинно кваліфікуватися як знищення або ушкодження звичайного майна. Збиток, нанесений культурним цінностям, може розглядатися як тяжкі наслідки. Тому відповідальність за здійснення зазначених діянь (необережне знищення або ушкодження культурних цінностей) повинна наступати за статтею КК, що передбачає відповідальність за необережне знищення або пошкодження майна [5, с. 43].

Подібної точки зору дотримується російський дослідник О. М. Плютіна. Дана позиція викладається в такий спосіб: стаття про знищення або ушкодження майна за необережністю потребує доповнення кваліфікуючою ознакою (виділеною на основі предмета злочину) – вчинене відносно пам'ятника історії, культури, релігії або іншого об'єкта, взятого під охорону держави, а так само предмета або документа, який має історичну, наукову, культурну або релігійну цінність. Статтю про знищення або ушкодження пам'ятників історії і культури треба декриміналізувати [6, с. 11].

Ми не погоджуємося з позицією О. М. Плютіної щодо такої декриміналізації, оскільки об'єкти злочинів, передбачених ст. ст. 196 і 298 КК України різні – це відносини власності в першому випадку і суспільні відносини у сфері моральності в другому. Злочинні посягання на пам'ятки – об'єкти культурної спадщини наносять шкоду, в першу чергу, суспільній моральності, і лише потім відносинам власності. Декриміналізація норми, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини фактично буде означати, що для суспільства і держави об'єкти культурної спадщини, в першу чергу, важливі з погляду їхньої майнової цінності, тоді як їхня соціально-значуща цінність розглядається як обставина, що обтяжує злочин. На нашу думку, декриміналізація ст. 298 КК України не припустима.

Однак, існує інша позиція, відповідно до якої автори допускають можливість вчинення злочину, передбаченого статтею 298 КК України, у формі необережності. Такі діяння можуть бути наслідком проведення недоброякісних реставраційних робіт, використання в господарських цілях пам'ятників архітектури тощо [7, с. 93]. Прихильники цієї точки зору пропонують доповнити КК нормою, що встановлює кримінальну відповідальність за необережне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.

Але, ст. 298 КК України передбачає лише умисні діяння щодо об'єктів культурної спадщини, залишаючи за межами складу злочину необережну форму вини. І наша позиція така, що діяння, передбачене ст. 298 КК України, вчинене з необережності не має необхідного ступеню суспільної небезпеки і не є злочинним.

Правильна оцінка будь-якої поведінки неможлива без урахування її мотивів і цілей. Це повною мірою стосується і оцінки злочинної поведінки. Тому дуже важливо усвідомити поняття мотиву і мети злочину і їх кримінально-правове значення.

Поряд з корисливим та хуліганським мотивами при вчиненні злочину, передбаченого ст. 298 КК найнебезпечнішими в наш час є мотиви ідеологічного, політичного характеру.

В обстановці соціальної нестабільності, що переживає країна, радикально настроєні елементи використовують наявні соціальні, національні та релігійні конфлікти, розбіжності між політичними силами з метою досягнення своїх політичних й інших цілей. Деякі види політичного вандалізму (наприклад, псування культурних символів, написи, що містять агресивні висловлення на адресу окремих національних груп) можуть провокувати соціальні конфлікти.

Найбільш важливим соціальним наслідком вандалізму є те, що засвоєні моделі деструктивного поведіння надалі повторюються в посиленій формі. Це значить, що вандалізм, у тому числі політичний, ідеологічний потенційно містить небезпеку різноманітних, у тому числі більш тяжких форм агресивного поведіння особистості в майбутньому [8].

Спираючись на зазначене, вважаємо, що є сенс доповнити статтю 298 КК України частинами, що передбачають відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини з мотивів національної, расової чи релігійної ненависті або ворожнечі, або з метою привернення уваги громадськості до своїх певних політичних, релігійних чи інших поглядів, одночасно підсиливши санкцію за вчинення цих суспільно-небезпечних діянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / О. М. Алієва та ін. ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. 7-е вид., перероб. і допов. Харків : Одиссей, 2011. 824 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
4. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. В. М. Лебедева. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2005. 896 с.
5. Приданов С. А., Щерба С. П. Преступления, посягающие на культурные ценности России : квалификация и расследование / под ред. С. П. Щербы. Москва : Юрлитинформ, 2002. 517с.
6. Плютина Е. М. Уничтожение или повреждение имущества: проблемы квалификации и соотношения со смежными составами преступлений (по материалам судебной практики Краснодарского края) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кубанский гос. ун-т. Краснодар, 2005. 199 с.
7. Медведев Е. В. Уголовно-правовая охрана культурных ценностей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Казанский гос. ун-т. Казань, 2003. 204 с.
8. Goldstein A. The psychology of vandalism. New York : Plenum Press, 1996. 299 p.

ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ

У статті аналізуються підходи до визначення змісту принципу законності в кримінальному праві та переліку вимог, які ставляться цим принципом до діяльності у сфері права. У першій частині досліджуються положення міжнародних нормативно-правових актів, друга частина присвячена національному праву. Ці положення аналізуються із особливим акцентом на окремих вимогах, які ставляться до процесів правотворення у кримінально-правовій сфері. Також оглядово зазначаються інші вимоги принципу законності в кримінальному праві із вказівкою на їх неабсолютний характер.

Ключові слова: законність, верховенство права, чіткість, передбачуваність, ретроактивна дія.

Author raised question about different approaches to understanding the scope of principle of legality in criminal law and its rules. First part is about international human rights law provisions, second – national law. This provision analysed in context of concretization specific rules of creation criminal norms. Also author points to other rules of the legality principle in criminal law and pays attention on their limits.

Key words: legality, rule of law, precision, foreseeability, retroactivity.

В статье анализируются подходы к определению содержания принципа законности в уголовном праве и перечня требований, которые ставятся этим принципом к деятельности в сфере права. В первой части исследуются положения международных нормативно-правовых актов, вторая часть посвящена национальному праву. Эти положения анализируются с особым акцентом на отдельных требованиях, которые ставятся к процессам правотворчества в уголовно-правовой сфере. Также автор формулирует другие требования принципа законности в уголовном праве с указанием на их неабсолютный характер.

Ключевые слова: законность, верховенство права, четкость, предсказуемость, ретроактивное действие.

Вступ. Реалізація принципу верховенства права, який є одним із істотних елементів, які в сукупності із іншими (правова держава, конституціоналізм, демократія) складають систему забезпечення прав та свобод людини як найвищої цінності, вимагає сутнісної оцінки чинних у державі нормативно-правових актів на предмет дотримання прав та свобод людини. Існують різні критерії та підходи до розуміння принципу верховенства права. Основними із них є інтегральний та поелементний [1, с. 26]. Не вдаючись до характеристики цих підходів, зауважимо, що ми є прихильниками другого підходу, за яким зміст поняття «верховенство права», можна з'ясувати як сукупність його складових. До таких складових міжнародні організації відносять, перш за все, такий принцип урядування, за якого всі населення, інституції та підприємства (публічної, приватної власності), а також держава, керуються у своїй діяльності

публічно проголошеними, рівними законами, які незалежно застосовуються судами і є співмірними із міжнародними стандартами та нормами у сфері прав людини, а також включає наступні принципи: верховенства закону, рівності перед законом, справедливого застосування закону, поділу влади, участі у прийнятті управлінських рішень, правової визначеності, уникнення свавілля, правової і процедурної транспарентності [2, с. 4].

Виклад основного матеріалу. Принцип законності за різними оцінками та позиціями як науковців, так і практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є важливим елементом верховенства права у кримінальному праві [3]. Він знайшов своє нормативне закріплення у низці міжнародних договорів, а на національному рівні в Конституції України та в Кримінальному кодексі України (далі – КК України). Щоправда, у міжнародних на національних правових актах положення, які його відображають, не називаються «принцип законності», тому доводиться цю назву присвоювати відповідним положенням, керуючись історичними науковими напрацюваннями, а також практикою діяльності міжнародних юрисдикційних органів. Крім цього, це породжує питання, які вимоги ставить принцип законності у кримінальному праві, у який випадках можна стверджувати, що покарання особи за певне діяння відповідає принципу законності.

В доробку вітчизняних науковців-криміналістів не надто багато праць, присвячених принципу верховенства права в кримінальному праві, а також принципу законності. Окремо слід відзначити В.О. Гацелюка, дисертаційне дослідження якого стосувалося реалізації принципу законності в кримінальному праві України (загальні засади концепції). Окремі наукові публікації щодо піднятої проблематики наявні у П.П. Андрушка, О.О. Дудорова, М.В. Мазура, В.О. Навроцького, М.І. Панова, В.О. Тулякова, М.І. Хавронюка, С.В. Хилюк.

Загальна декларація з прав людини у ч. 2 ст. 11 встановлює, що ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину [4]. Стаття 7 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) передбачає, що нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало

застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями [5].

Прецедентна практика ЄСПЛ щодо застосування положень статті 7 Конвенції дозволяє розкрити зміст конвенційних положень, які ставлять вимоги, зокрема, до тексту джерел кримінального права та правил їх застосування. С.В. Хилюк на підставі її аналізу та підтримуючи позиції західних науковців, зазначає, що структурно принцип законності у кримінальному праві охоплює чотири складові: *lex scripta* (визначає, в яких формах норми про злочин та покарання можуть об'єктивуватися назовні); *lex certa* (містить вимоги до якості джерела кримінального права); *lex praevia* (правила дії джерел кримінального права в часі); *lex stricta* (правила тлумачення та застосування кримінально-правових норм) [6, с. 334]. Підтримуючи в цілому позицію вченої, вважаємо за необхідне проаналізувати, які із цих вимог мають нормативне закріплення в національних законодавчих актах.

Не всі ці правила мають відображення у Конституції України та Кримінальному кодексі України. Видається, що в Конституції України передбачається заборона зворотного застосування кримінального закону, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує відповідальність (ст. 58), а також встановлено вимогу, що виключно законами встановлюються діяння, які є злочинами (ст. 92). КК України забороняє, окрім вищенаведеного, застосування положень КК України за аналогією.

Передумовою принципу законності в кримінальному праві є положення, що людина повинна мати можливість з упевненістю передбачатися, яка її поведінка є кримінально-каранною, а яка – ні [7, с. 26]. Із цим також пов'язують такі вимоги до кримінального закону як передбачуваність застосування, а також чіткість і зрозумілість його положень. Видається, що ці вимоги не знайшли свого текстуального закріплення, ні в Основному Законі, ні в КК України, за винятком вимоги, що закон України про кримінальну відповідальність повинен відповідати міжнародним договорам, ратифікованим Україною (ч. 5 ст. 3 КК України). В той же час, така вимога є однією із визначальних як для правотворчих органів, так і правозастосовних.

Чому саме законом може встановлюватися коло діянь, які є кримінально-караними? Принаймні для континентальної системи права (та і для країн загального права в останній час також) це правило пов'язується із рівнем легітимності органу, який приймає кримінально-правові норми. У тому числі із

демократичними засадами його формування та діяльності. Дійсно, у філософії кримінального права поширеною є позиція, що природа накладення кримінально-правових обмежень є добровільною. З метою забезпечення стабільності та безпеки у функціонуванні суспільства (держави), громадяни добровільно себе обмежують у вчиненні певних дій, які є суспільно-небезпечними, неприйнятними у цьому середовищі і забезпечують їх виконання передбаченням заходів державного примусу, певних несприятливих наслідків, які настають у випадку порушення цих правил. Найбільш репрезентативним органом, який (за ідеєю) може представляти все населення країни є парламент. Саме тому лише у законодавчий спосіб можуть прийматися відповідні заборони. Зрозуміло, що існують також норми міжнародного звичаєвого права і вони, в певних випадках також встановлюють, які діяння є кримінально-караними, не залежно від волі національного правотворця (до прикладу, деякі воєнні злочини, злочини проти миру та безпеки людства). Однак у такому випадку питанням вже буде територіальна та персональна юрисдикція щодо покарання особи, яка їх вчинила, а в рамках цієї публікації ми не торкаємося цього питання.

Законодавчий спосіб прийняття кримінального закону (змін до нього) вимагає дотримання певних процедур та правил, для того, щоб цей закон вважався легітимним джерелом кримінального права. Засада демократизму розвивається через дотримання правил формування законодавчого органу, правил здійснення законотворчої діяльності (у тому числі вимог до законотворчої техніки), правил обговорення та прийняття рішень, правил введення закону в дію (які включають в себе доведення до відома населення через опублікування і набрання чинності).

Вважаємо слушною позицію Ю.Г. Барабаша, що кричущим порушенням демократичних принципів прийняття законів та інших рішень є голосування у парламенті без обговорення та інколи навіть без попереднього ознайомлення із законопроектом чи проектом іншого рішення [8, с. 201]. У контексті цього зауваження також виникають питання щодо якості здійснення нормотворчої діяльності, у тому числі щодо законодавчої техніки, яка використовується парламентарями. Зрозуміло, що діяльність в парламенті, на жаль, у першу чергу, є політичною, а не юридичною, від народних обранців не вимагається наявність вищої юридичної освіти. Однак все це збалансовано наявністю Апарату Верховної Ради України, працівники якого проводять експертизу законопроектів та вказують на недоліки. Видається за необхідне констатувати, що не завжди ці зауваження сприймаються під час голосування за той чи інший проект закону. Більше того, обмежений обсяг часу між реєстрацією

законопроекту та його розглядом в сесійній залі, що станом на даний час стало тенденцією українського парламентаризму, не дозволяє ефективно обговорити проекти змін до кримінального закону як із залученням громадськості, так і з залученням науковців.

Вищенаведені вимоги: прийняття кримінального закону (змін до нього) із належним обговоренням та із дотриманням всіх законодавчих процедур; дотримання вимог законодавчої техніки при формуванні його положень, є обов'язковими не лише для правотворчості у сфері кримінального права, а й для усіх галузей. Проте ми акцентуємо увагу, розширюючи певною мірою традиційне розуміння вимог принципу законності, аналізуючи праці західних науковців, керуючись тими мотивами, що саме кримінальним законом поставлені під охорону цінності, які мають найвище значення у суспільстві, а також цей нормативний акт визначає найбільш суворі заходи впливу на особу, у тому числі, можливість позбавлення особи свободи пересування та свободи визначати власну поведінку. Неприпустимим є нехтування елементарними правилами законодавчої техніки при визначенні кола кримінально-караних дій, віддаючи на розсуд судової влади вирішення колізій та заповнення прогалин у кримінальному праві.

Інші вимоги принципу законності у кримінальному праві стосуються застосування кримінально-правових положень та охоплюють заборону ретроактивної дії (за відомими всім винятками), заборону застосування аналогії при визначенні кола кримінально-правових діянь, правила застосування покарань, правила тлумачення змісту кримінальних законів. Ці правила не є абсолютними. В світовій практиці, зокрема, міжнародного кримінального права гостро підіймалися питання ретроактивного застосування кримінально-правових положень щодо засудження осіб після Другої світової війни. Заборона застосування аналогії конкурує із способами з'ясування змісту кримінально-правових норм, адже застосування аналогії як логічного прийому є допустимим у доктринальному тлумаченні [9, с. 312]. Як справедливо зазначається у багатьох працях науковців та рішеннях ЄСПЛ, право є неминуче невизначеним, що обумовлюється багатозначністю слів, які використовуються в людській мові. Встановити зміст кожного слова, щоб правильно застосувати відповідну норму деколи вдається за допомогою законодавчих дефініцій, яких у Кримінальному кодексі є достатньо. В той же час, значна кількість слів, що вживаються в КК України, не мають законодавчого визначення їх змісту і є багатозначними, що ускладнює правозастосування. У таких випадках суди повинні керуватися іншими правилами і ці правила повинні, зокрема, узгоджуватися із вимогами принципу законності в кримінальному праві.

Висновки. Підсумовуючи, бажаємо акцентувати увагу на наступному:

1. Одним із елементів принципу верховенства права є принцип законності, який реалізується, зокрема, у спосіб прийняття та дотримання нормативно-правових актів, які відповідають певним вимогам щодо їх оприлюднення та змісту. Принцип законності у кримінальному праві має свій специфічний зміст та охоплює вимоги передбачення злочинних діянь та покарань за них у писаному національному чи міжнародному праві; неможливість застосування більш тяжкого покарання, ніж було передбачено в праві на момент вчинення злочину; заборона застосування положень кримінального закону за аналогією; вимога зворотного застосування кримінального закону, у випадках, коли він скасовує чи пом'якшує становище особи; правила тлумачення кримінальних законів.

2. Практика ЄСПЛ дозволяє виокремити також додаткові вимоги, які (в силу положень ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ») є також обов'язковими для застосування в Україні: вимога чіткості і зрозумілості кримінально-правових положень, а також передбачуваності їх застосування. Ці вимоги принципу законності не мають свого текстуального відображення у кримінально-правових положеннях законодавчих актів, а можуть бути виведені лише із рішень Конституційного Суду України, у яких містилося тлумачення принципу правової визначеності.

3. Неможливо оминути увагою також вимоги принципу законності до процесу прийняття кримінального закону (змін до нього). Однією із цінностей, що складають підвалини принципу законності є демократія. Засада демократизму ставить вимоги до способу формування законодавчого органу та способу прийняття ним рішень. Важливим елементом цього процесу, на нашу думку, є обговорення проектів законодавчих актів, який належить здійснювати із залученням науковців. Крім цього, рівень якості законотворчої техніки вимагає додаткового встановлення її правил на нормативному рівні, не лише рекомендаційного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рабінович П.М. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики [Текст] : монографія / Рабінович П. М., Луців О. М., Добрянський С. П., Панкевич О. З., Рабінович С. П.; Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України ; [Редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін.] Львів : Сполом, 2016. 200 с.

2. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies. Report of the Secretary-General before the Security Council on United Nations (23 August 2004). URL:

<https://www.unhcr.org/protection/ruleoflaw/4506bc494/rule-law-transitional-justice-conflict-post-conflict-societies-report-secretary.html> (дата звернення 03.04.2020)

3. Рішення по справі «S.W. проти Сполученого Королівства» (заява № 20166/92). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57965> (дата звернення 03.04.2020)

4. Загальна декларація з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 03.04.2020).

5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 03.04.2020).

6. Хилюк С. В. Nulla poena sine lege як складова принципу законності у практиці європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2013. Вип. 2. С. 334-345.

7. Waldron, Jeremy, Vagueness and the Guidance of Action (October 29, 2010). NYU School of Law, Public Law Research Paper No. 10-81. URL: <https://ssrn.com/abstract=1699963> (дата звернення: 11.04.2020)

8. Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України : монографія / Ю.Г. Барабаш, І.І. Дахова, О.П. Євсєєв та ін. ; за заг. ред. Ю.Г. Барабаша. Х. : Право, 2013. 272 с.

9. Панчак О. Г. Доктринальне тлумачення закону про кримінальну відповідальність за аналогією. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична : збірник наукових праць / гол. ред. Б. В. Щур. Львів : ЛьВДУВС, 2010. Вип. 2. С. 309-317.

УДК 343.13

Козаченко Олександр

Скоробогата Юлія

ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

В статті проведено детальний аналіз досліджень щодо застосування відеоконференції у досудовому розслідуванні та під час судового провадження. Проаналізовано переваги та недоліки застосування технічних засобів зв'язку у кримінальному провадженні. Запропоновано рекомендації щодо законодавчого закріплення положення про залучення спеціаліста з метою фахового проведення відеоконференції.

Ключові слова: відеоконференція, технічні засоби зв'язку, дистанційне досудове розслідування, дистанційне судове провадження, телекомунікаційна технологія.

The detailed analysis was done at the branch of using video conference during pre-trial and during judicial proceeding. Advantages and disadvantages of applying the technical means of communication at criminal proceeding were analyzed. In order the videoconference will be professional we recommend the legislative involvement of the specialist at this branch.

Keywords: *videoconference; technical means of communication; remote pre-trial investigation; remote legal proceedings; telecommunication technology.*

В статті проведено детальний аналіз досліджень по використанню відеоконференції в досудебному розслідуванні і в часі судового виробництва. Проаналізовані переваги і недоліки застосування технічних засобів зв'язу в кримінальному виробництві. Предложено рекомендації стосовно законодавчого закріплення положення про залучення спеціаліста з метою професійного проведення відеоконференції.

Ключевые слова: *видеоконференция, технические средства связи, дистанционное досудебное расследование, дистанционное судебное производство, телекоммуникационная технология.*

Вступ. Загалом, як метою сучасного кримінального права (ч. 1 ст. 1 КК України: кримінальний закон своїм завданням визначає правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення), так і метою сучасного кримінального процесуального законодавства (ч. 1 ст. 2 КПК України: кримінальне провадження орієнтоване, у тому числі, і на охорону прав і свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження) слід визнати створення правових засад для обґрунтованого, своєчасного, необхідного і достатнього застосування заходів кримінально-правового впливу до всіх осіб, які вчинили кримінально протиправне діяння та захисту інтересів всіх осіб, які постраждали від протиправної діяльності. При цьому слід враховувати, сучасне життя суспільства в епоху постмодерну характеризується динамічністю, швидкоплинністю в часі, є надто обтяженим темпоральними обмеженнями, чим перешкоджає вирішенню зазначених завдань на практиці [3]. Оскільки Україна стоїть на шляху створення онлайн-простору, одним з аспектів якого є діджиталізація різних напрямків функціонування державної влади, яка є конче потрібною, в тому числі, і в умовах застосування карантинних заходів, то для подолання проблеми браку часу новим КПК України було введено можливість застосування дистанційного досудового розслідування за допомогою використання системи відеоконференції зв'язку, яке ще потребує свого подальшого осмислення.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день досі існує законодавча невизначеність щодо поняття відеоконференції у кримінальному провадженні як правової категорії, яка зумовила необхідність дослідження даного питання у теорії кримінального процесу, який, як відомо, є невід'ємною передумовою застосування норм кримінального права. Проаналізуємо окремі

положення процесуального законодавства з врахуванням завдань, що поставлені при підготовці даної публікації.

Так, ч. 1 статті 336 КПК України закріпила поняття дистанційного провадження, яке тлумачиться як судове провадження, яке здійснюється у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі такого, що знаходиться поза межами приміщення суду. Відповідно до положень Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження), затвердженої Наказом Державної судової адміністрації №155 від 15.11.2012 року, відеоконференція – це телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією у реальному масштабі часу з урахуванням керуючих даних [4].

Можна виділити наступні доктринальні підходи до визначення поняття відеоконференції як-то: особливої процедури, яка виконується за посередництвом телекомунікаційних технологій, за якої спілкування у вигляді обміну аудіо- і відео- інформацією між віддаленими учасниками слідчої дії відбувається на відстані (дистанційно), але в режимі реального часу [1, 64]; двостороннього відео-, аудіозв'язку між двома пунктами, відстань між якими не має значення, у режимі реального часу (без урахування часових поясів), в одному з яких знаходяться особи, які проводять та беруть участь в проведенні слідчої дії, а в іншому – ті, з якими проводять процесуальну дію [5, 96]; інформаційної технології, що забезпечує одночасно двосторонню передачу, обробку, перетворення і візуалізацію інтерактивної інформації на відстань у режимі реального часу з допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки [8, 38] тощо.

Проаналізувавши вказані та інші підходи щодо визначення юридичної природи відеоконференції в кримінальному провадженні приходимо до висновку, що під нею слід розуміти *особливий спосіб проведення слідчих (розшукових), судових та інших процесуальних дій*, який, у випадку його використання, забезпечує ефективність кримінального провадження.

Для того, щоб конкретна процесуальна дія була визнана такою, що проводиться з використанням відеоконференцзв'язку, вона повинна містити повний комплекс відповідних ознак, які притаманні відеоконференції: 1) телекомунікаційна технологія, яка характеризується передачею та/або прийняттям сигналів, письмового тексту, знаків, звуків та зображень або повідомлень шляхом застосування будь-якого роду дротових, радіо, оптичних

або інших електромагнітних систем [7]; 2) учасники такої процесуальної дії мають бути просторово віддалені, тобто така дія може вчинятись шляхом встановлення зв'язку між особами, які знаходяться в окремих приміщеннях однієї установи (наприклад, допит малолітньої особи), в різних установах одного міста, в різних містах, країнах тощо; 3) така дія вчиняється в режимі реального часу, це означає, що такий час має бути необхідним для забезпечення обміну інформацією між системами органів, які забезпечують проведення відеоконференцзв'язку, та є співрозмірним зі швидкістю обробки даних; 4) спілкування учасників здійснюється шляхом обміну, передачі, обробки, перетворення, а також представлення інформації, яка здійснюється одночасно, за допомогою фізичного перенесення даних цифрового потоку у вигляді сигналів від точки до точки або до множини точок, засобами електронного зв'язку каналами зв'язку для подальшого оброблення таких сигналів засобами обчислювальної техніки.

При цьому очевидно, що головною метою дистанційного провадження є збирання інформації, яка є значимою у конкретному кримінальному провадженні. Таким чином, відеоконференція призначена для одержання інформації, яка в подальшому може стати доказом по кримінальному провадженню за умови її належності, допустимості, достовірності та достатності, а також забезпечує швидкість та своєчасність провадження.

З урахуванням виділених змістовних ознак та властивостей відеоконференції у кримінальному провадженні, пропонуємо під нею *розуміти особливий спосіб проведення слідчих (розшукових), судових та інших процесуальних дій, що передбачає використання відповідних телекомунікаційних технологій, за допомогою яких здійснюється спілкування між учасниками процесуальної дії в режимі реального часу, за умови, що хоча б один з них просторово віддалений, з обов'язковою фіксацією технічними засобами проведеної процесуальної дії.*

Змістовними ознаками відеоконференції слід визнати наступне: по-перше, відеоконференція у кримінальному провадженні представляє собою особливий спосіб проведення слідчих (розшукових), судових та інших процесуальних дій, спрямований на отримання юридично значущих обставин кримінального правопорушення, що підтверджується фактичними даними, які були здобуті в ході застосування відеоконференції; по-друге, застосування такого способу проведення процесуальних дій є допустимим виключно за умови участі хоча б однієї особи, яка просторово віддалена; по-третє, технічною властивістю відеоконференції є застосування телекомунікаційної технології (відеоконференцзв'язку), яка характеризується передачею та/або прийняттям

сигналів, письмового тексту, знаків, звуків та зображень або повідомлень шляхом застосування будь-якого роду дротових, радіо, оптичних або інших електромагнітних систем; по-четверте, процесуальна дія з використанням відеоконференції проводиться в режимі реального часу, це означає, що такий час має бути необхідним для забезпечення обміну інформацією між системами органів, які забезпечують проведення відеоконференції зв'язку, та є співрозмірним зі швидкістю обробки даних; по-п'яте, застосування відеоконференції в кримінальному провадженні повинно супроводжуватися обов'язковою фіксацією технічними засобами проведеної процесуальної дії з подальшим приєднанням носіїв такої інформації до документів, які виступають джерелами доказів.

У разі відсутності однієї з вищевказаних ознак проведення процесуальної дії стає неможливим, а у випадку її проведення без врахування зазначеного отримана інформація не може вважатися допустимим доказом у кримінальному провадженні.

Окремої уваги вимагає виділення низки загальних умов використання відеоконференції, які представляють собою загальні правила застосування, що є обов'язковими на певному етапі кримінального провадження з метою забезпечення чіткого і неухильного виконання вимог кримінального процесуального законодавства [2, 145]. До загальних умов проведення дистанційного провадження відносимо: 1) слідчий, прокурор, а у випадку допиту свідка в судовому засіданні – слідчий суддя за власною ініціативою або за клопотання сторони кримінального провадження, приймають рішення про застосування режиму відеоконференції шляхом винесення постанови (ухвали); 2) у випадку заперечення потерпілим або стороною кримінального провадження про проведення дистанційного провадження, слідчий, прокурор або слідчий суддя можуть прийняти вмотивоване рішення про обов'язковість проведення такої процесуальної, але якщо заперечує підозрюваний – така дія не може бути проведена; 3) на суб'єктів проведення відеоконференції покладається обов'язок забезпечення належної якості зображення, звуку, передачі даних, а також інформаційної безпеки; 4) фіксування дистанційного провадження здійснюється технічними засобами відео- та звукозапису; 5) наявність можливості зміни голосу та зовнішності до непізнаванності для особи, якій забезпечується захист; 6) до початку судового засідання секретар судового засідання здійснює реєстрацію у системі та активує технічні засоби, перевірку вільного місця на внутрішньому носії (не менше десяти гігабайт), працездатності технічних засобів відеозапису; 7) секретар зобов'язаний здійснювати постійний моніторинг якості звуку та зображення, а за

необхідності залучається адміністратор; 8) для якісного запису всі учасники дистанційного провадження мають голосно та виразно висловлюватись; 9) після завершення такої процесуальної дії, секретар судового засідання повинен впевнитись в коректності та придатності для подальшого використання запису, а також створює архівну та робочу копію запису дистанційного провадження, перевіряє її якість та долучає до матеріалів кримінального провадження.

Провівши аналіз порядку проведення дистанційного провадження, необхідно зазначити переваги та недоліки, які пов'язані з застосуванням відеоконференції. Тож головними перевагами відеоконференції зв'язку є:

1) сучасність, яка виражена науково-технічним прогресом та світовим досвідом використання дистанційного провадження, які зумовлюють необхідність перейняття чогось нового, раніше відсутнього в нашому законодавстві, можливість «йти в ногу з часом»;

2) зручність, яка характеризується суттєвою економією часу та ресурсів;

3) швидкість та ефективність – полягає в тому, що відеоконференція здатна забезпечити розгляд великої кількості кримінальних проваджень за визначений проміжок часу, продуктивність їх розгляду та скорочення строку розгляду кримінальних проваджень.

Відеоконференцію не оминули й недоліки в її застосуванні, до яких можна віднести наступні негативні аспекти:

1) складність використання зумовлюється достатньо частими збоями в роботі мережі Інтернет, відсутність спеціальних знань працівників у роботі програм, які використовуються для забезпечення проведення дистанційного провадження, а також низька якість зображення та звуку;

2) порушення прав учасників процесу – полягає в загрозі «хакерського» вторгнення, в силу чого можливе використання особистих даних осіб та матеріалів кримінального провадження з корисливих мотивів або шляхом їх розповсюдження;

3) складність передачі всього обсягу інформації, оскільки відсутня можливість встановити належний психологічний контакт з особою, діагностувати істинність та достовірність показань, а також проблема викриття неправдивих відомостей.

Для подолання деяких з вказаних недоліків, вбачаємо необхідним нормативно закріпити обов'язкове залучення спеціаліста для проведення якісного, безпечного та професійного дистанційного провадження, в силу чого пропонуємо внести зміни до частини 3 статті 232 КПК України, які б змогли забезпечити його участь. До спеціаліста мають бути встановлені чіткі вимоги, які включають в себе: наявність вищої освіти в галузі комп'ютерних наук та

інформаційних технологій за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістр, стаж роботи в галузі ІТ-технологій не менше 3 років та володіння мовою програмування.

Висновки. Вважаємо, що запропоноване розуміння відеоконференції у кримінальному провадженні як особливого способу проведення слідчих (розшукових), судових та інших процесуальних дій, що передбачає використання відповідних телекомунікаційних технологій за допомогою яких здійснюється спілкування між учасниками процесуальної дії в режимі реального часу, за умови, що хоча б один з них просторово віддалений, з обов'язковою фіксацією технічними засобами проведеної процесуальної дії, повністю відповідає її змістовним ознакам і вказує на важливе інструментальне значення при вирішенні завдань, які стоять перед кримінальним законом та кримінальним процесуальним законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортун М. Актуальні питання проведення допиту у режимі відеоконференції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. №1(34). С. 64-70.
2. Козаченко О.В. Кримінальний процес : конспект лекцій / О.В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2016. 320с.
3. Козаченко О.В. Парадигма кримінального права епохи постмодерну. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2008. Вип. 40. С. 156-160.
4. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження) : Наказ Державної судової адміністрації від 15 листопада 2012 р. № 155 : веб-сайт. URL : <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1552012/> (дата звернення 26.02.2019).
5. Сизоненко А. Відеозв'язок як засіб проведення слідчих дій за межами України. *Право України*. 2003. № 3. С. 96–99.
6. Смирнов М. І. Особливості надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2005. 268 с.
7. Технічна електроніка в телекомунікаціях: навч. посіб. для студ. спец. 6.050903 «Телекомунікації» Ін-ту телекомунікацій, радіоелектрон. та електрон. техніки / Я. В. Шийка, О. М. Яремко, С. С. Думич ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». Л. : [б. в.], 2011. 146 с.
8. Шульга Н. В. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 208 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСОВИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Метою статті є окреслення системи кримінально-правових заходів, які можуть застосовуватися до неповнолітніх, визначення особливостей як каральних, так і тих, які позбавлені мети карати, кримінально-правових заходів в контексті їх застосування щодо неповнолітніх. Зроблено загальний висновок, що норми, які регламентують види, порядок застосування примусових кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх потребують подальшого вдосконалення.

***Ключові слова:** кримінально-правові заходи, неповнолітні, примусові заходи, каральні заходи, покарання, судимість, примусові заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація.*

The purpose of the article is outlining the system of criminal and legal measures that can be imposed on juveniles, determining characteristics of both punitive and non-punitive nature, criminal and legal measures within the context of their application to juveniles. The general conclusion that rules to regulate the kinds and the order of coercive measures application as to juveniles need further improvement is provided by the authors.

***Keywords:** criminal and legal measures, juveniles, coercive measures, punitive measures, punishment, conviction, coercive measures of educational nature, coercive measures of medical nature, compulsory treatment, special confiscation.*

Целью статьи является определение системы уголовно-правовых мер, которые могут применяться к несовершеннолетним, определение особенностей как карательных, так и тех, которые лишены цели кары, уголовно-правовых мер в контексте их применения в отношении несовершеннолетних. Сделано общий вывод, что нормы, регламентирующие виды, порядок применения принудительных уголовно-правовых мер в отношении несовершеннолетних требуют дальнейшего совершенствования.

***Ключевые слова:** уголовно-правовые меры, несовершеннолетние, принудительные меры, карательные меры, наказание, судимость, принудительные меры воспитательного характера, принудительные меры медицинского характера, принудительное лечение, специальная конфискация.*

Вступ. На сьогодні доведено, що ефективність кримінально-правового впливу полягає не лише у застосуванні покарання, а й в використанні інших кримінально-правових заходів, які на теперішній час набули ще більшого розширення, що спостерігаємо на прикладі останніх змін Кримінального кодексу України (далі – КК України). Втім, система заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх потребує окремого вивчення й удосконалення, оскільки неповнолітні – особлива вразлива категорія осіб, які

вимагають суттєво інших заходів кримінально-правового впливу порівняно з дорослими.

В науці кримінального права питанням кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх присвячено досить багато уваги. Слід відмітити монографічні та дисертаційні роботи таких вітчизняних науковців як Н.Л. Березовська, В.М. Бурдіа, Т.О. Гончар, Н.Я. Ковтун, Є.С. Назимко, О.О. Ямкова, які присвячені окремим проблемам кримінальної відповідальності неповнолітніх загалом, особливостям покарання для неповнолітніх зокрема, проблемним питанням примусових заходів виховного характеру. Втім, особливостям інших кримінально-правових заходів, які не передбачені окремим розділом КК України, а розпорошені по всьому кримінальному законі, але також входять до системи кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх, приділено недостатньо уваги, тому тема є наразі є актуальною.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний кодекс України містить цілу низку як альтернативних покаранню, так і тих, які можуть застосовуватися разом з покаранням примусових кримінально-правових заходів впливу на неповнолітніх. Особливості деяких з них, як примусових (покарання, судимість, примусові заходи виховного характеру), так і заохочувальних (звільнення від покарання з випробуванням, у зв'язку з закінченням строків давності, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання), передбачені в окремому розділі XV Загальної частини КК України «Особливості кримінальної відповідальності та покарання», усі інші примусові заходи, які можливо застосовувати до неповнолітніх, містяться в кримінально-правових нормах загального характеру, втім їх застосування стосовно неповнолітніх має свої особливості.

До систематизації кримінально-правових заходів зверталось багато науковців, зокрема, І.І. Митрофанов, О.В. Козаченко, М.І. Хавронюк, А.М. Ященко та ін. Не вдаючись детально до підходів щодо систематизації кримінально-правових заходів, опираючись на позицію представника одеської правової школи професора О.В. Козаченка [5, с. 38-39], усі кримінально-правові заходи поділяємо на два самостійні види: примусові та заохочувальні, яким притаманні два способи правового впливу: примус і заохочення, особливість поєднання яких утворює унікальність правового впливу, який здійснюється в процесі застосування того або іншого кримінально-правового заходу.

У свою чергу примусові кримінально-правові заходи можна поділити на дві самостійні групи: каральні, тобто такі, застосування яких має на меті здійснити каральний вплив на правопорушника – каральні кримінально-правові заходи, і такі, які позбавлені мети карати – інші кримінально-правові заходи

примусового характеру. До каральних кримінально-правових заходів слід віднести: покарання, під яким розуміють особливий вид державного примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК України); судимість, як певний правовий стан особи, який виникає внаслідок її засудження за вчинений злочин. До інших кримінально-правових заходів, позбавлених мети кари, і які переслідують інші цілі (перевиховання, медична допомога, позбавлення можливості користуватися вигодами, отриманими злочинним шляхом, усунення наслідків кримінального правопорушення тощо) слід віднести: примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальні кримінально-правові заходи, примусові заходи виховного характеру, компенсаційні заходи, обмежувальні заходи, заходи кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Останні два не відносяться до теми даного дослідження, оскільки, по-перше, законом чітко визначено неможливість застосування до неповнолітніх обмежувальних заходів (ч. 2 ст. 91-1 КК України), по-друге, неповнолітні – фізичні особи, тому поза контекстом дослідження залишаються кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб.

Таким чином, до примусових заходів, що можуть застосовуватись до неповнолітніх, крім тих, які зосереджені в окремому розділі Загальної частини КК України «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» (покарання, судимість, примусові заходи виховного характеру), належать й інші (це примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальні кримінально-правові заходи, компенсаційні заходи), при застосуванні яких слід також враховувати неповнолітній вік особи, яка вчинила кримінальне правопорушення чи об'єктивно протиправне діяння.

Аналіз особливостей, які встановив законодавець щодо системи та призначення окремих видів *покарань* неповнолітнім, дає підстави вважати, що застосування деяких із них обумовлює дискусії серед науковців та проблеми під час правозастосовної практики. З'ясування особливостей у вигляді обмежень чи додаткових обставин, що підлягають установленню, значно звужує перелік покарань із запропонованої законодавцем системи, які може застосувати суд щодо неповнолітніх. Серед таких обмежень та обставин можна виділити: вікові обмеження у застосуванні громадських робіт, виправних робіт та арешту; додаткові обставини, які повинен дослідити суд під час призначення покарання: наявність самостійного доходу, власних коштів або іншого майна, на яке може бути звернено стягнення (при застосуванні штрафу) чи наявність офіційного місця праці (при застосуванні виправних робіт); обмеження щодо

застосування позбавлення волі особам, які вперше вчинили злочин невеликої тяжкості.

Такі законодавчі обмеження (крім останнього) у процесі застосування інституту покарань щодо неповнолітніх зумовлюють протилежні правові наслідки. Неповнолітні опиняються у менш сприятливих умовах порівняно з дорослими, що вчинили такі самі злочини.

Аналіз статистичних даних дозволяє стверджувати, що сучасна вітчизняна кримінальна-правова політика щодо неповнолітніх є більш каральною ніж виховною, такий висновок вбачається із статистичних даних. Так, у 2017 році позбавлення волі на певний строк місцеві загальні суди застосували до 416 (в 2016 р. – до 495) неповнолітніх осіб; громадські роботи призначено 197 (в 2016 р. – 287) неповнолітнім особам; штраф накладено на 351 (в 2016 р. – 316) неповнолітнього; арешт застосовано до 18 (в 2016 р. – 33) підлітків. А примусові заходи виховного характеру застосовано всього лише до 347 (в 2016 р. – 401) неповнолітніх, що на 13,5 % менше, ніж у 2016 році [1]. Як бачимо, за два аналізовані періоди майже у 3 рази більше застосовується покарання порівняно з примусовими заходами виховного характеру. У 2019 р. 283 неповнолітніх осіб засуджено до позбавлення волі, 12 – до арешту, 123 – до громадських робіт, 402 – до штрафу, 124 – інших видів покарань, а примусові заходи виховного характеру застосовано до 443 осіб [3]. Такі дані також вказують на те, що вищезгадані примусові заходи (покарання та виховного характеру) потребують реформування. Адже законодавець встановлює обмежений перелік покарань, порівняно з тими, які може бути застосовано до повнолітніх осіб, більшість із них, такі як арешт, виправні роботи, громадські роботи, можуть призначатися неповнолітнім особам, які вчинили злочини, лише з 16 років. Більш того, з статистичних даних бачимо, що виправні роботи взагалі за останні роки не застосовуються. Саме тому практично завжди єдиним видом покарання, яке суд може призначити неповнолітньому, залишається позбавлення волі.

Такий примусовий каральний захід як *судимість* щодо неповнолітніх має свої особливості. Судимість у осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-річного віку, погашається відповідно до положень, визначених у ст. 108 КК України. Для таких осіб встановлено значно коротші строки погашення судимості, ніж для дорослих. Втім, напевно чи можна говорити про ефективність особливостей строків погашення та зняття судимості, оскільки досить велика кількість неповнолітніх (60 – у 2019 р.) [3] вчинили знову злочин після погашення чи зняття судимості, і аж 231 (у 2019 р.) неповнолітні особи вчинили

злочин при наявності незнятої чи непогашеної судимості, що ще раз підтверджує неефективність впливу покарання на неповнолітніх.

До системи кримінально-правових заходів також входять ті, яким не притаманна каральна мета, однак вони є досить важливими у комплексному кримінально-правовому впливові на осіб, які вчинили злочин у неповнолітньому віці.

Система *примусових заходів виховного характеру*, визначених у ч. 2 ст. 105 КК України обумовлює безліч суперечностей і запитань щодо її доцільності, ефективності та можливості застосування. Детальної законодавчої регламентації потребують умови і порядок застосування примусових заходів виховного характеру щодо осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності.

Досліджуючи примусові заходи виховного характеру за чинним КК, можна простежити непослідовність законодавця: з одного боку, ним установлені різні підстави для застосування примусових заходів виховного характеру (при звільненні від кримінальної відповідальності, при звільненні від покарання, при недосягненні віку кримінальної відповідальності), з іншого – ці заходи є однаковими в усіх перерахованих випадках. Тому вважаємо, що під час звільнення від кримінальної відповідальності до неповнолітнього повинні застосовуватись інші заходи впливу, ніж у випадку, коли він звільняється від покарання. Таку ж позицію висловлював В.М. Бурдін [2]. І, звичайно, інші заходи впливу необхідно застосовувати до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності. До цієї категорії осіб має застосовуватись не звільнення, а виключення кримінальної відповідальності, на нашу думку, ці особи взагалі мають бути виведені з кримінально-правового поля впливу.

Як зазначалося вище, певні особливості при застосуванні до неповнолітніх мають і деякі інші некаральні примусові заходи, які не передбачені розділом XV Загальної частини КК України.

Примусові заходи медичного характеру, під якими відповідно до ст. 92 КК розуміється надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, в спеціальний лікувальний заклад із метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь. КК визначено і види примусових заходів медичного характеру. Очевидно, що примусові заходи медичного характеру можуть застосовуватись і до неповнолітніх осіб, оскільки відповідно до закону України «Про психіатричну допомогу» надання амбулаторної допомоги та госпіталізація до

психіатричного закладу не забороняється неповнолітнім, визначається лише їх спеціальний порядок до неповнолітніх (ст. 12, 13) [7]. Неповнолітні направляються до психіатричних закладів зі звичайним або посиленним наглядом, при цьому застосовуються заходи щодо можливого продовження ними навчання та професійної підготовки. У психіатричні заклади з суворим наглядом неповнолітні, які не досягли 16-літнього віку, не направляються [4].

Направлення засудженого на *примусове лікування* не є покаранням, воно призначається судом поряд з останнім і не повинно впливати на його суворість. Примусове лікування може бути реалізовано судом за певних умов, а саме: 1) медичний висновок про наявність у суб'єкта злочину хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб; 2) застосування до особи за вчинення нею злочин певного виду покарання. Отже, примусове лікування не пов'язане з віком, відповідно, воно може бути застосоване й до неповнолітніх, яким призначене покарання за вчинення злочину і які мають захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Разом з тим в п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» [6] щодо такого примусового заходу виховного характеру як обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог щодо поведінки неповнолітнього (п. 2 ч. 2 ст. 105 КК) роз'яснюється, що крім іншого, він передбачає покладення обов'язку пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або в разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів). Однак, до кримінально-правового заходу, визначеного КК як примусове лікування, зазначений захід впливу на неповнолітнього не належить. Він залишається примусовим заходом виховного характеру.

До спеціальних кримінально-правових заходів належить *спеціальна конфіскація* (ст. 96-1 КК) і *позбавлення права керувати транспортними засобами* (ст. 286 КК). Оскільки спеціальна конфіскація застосовується і у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 96-2 КК), зрозуміло, що, як і примусові заходи виховного характеру, за наявності відповідних підстав спеціальна конфіскація може застосовуватися не лише до неповнолітніх осіб, що досягли віку кримінальної відповідальності, але й тих, що такого віку не досягли.

Стосовно позбавлення права керувати транспортними засобами, то відповідальність за вчинення злочину, передбачається з 16 років. З цього ж віку особі може надаватися право на керування транспортними засобами, але лише

категорії А1, А (мопеди, моторолери, мотоцикли). Отже, позбавлення спеціального права може застосовуватися до осіб з 16 років за умови вчинення злочину, передбаченого ст. 286 КК, і наявності права керувати транспортними засобами категорії А та А1.

Підставами для застосування *компенсаційних кримінально-правових заходів* діючим законодавством визначається вчинення злочину або іншого протиправного діяння. Стосовно неповнолітніх зазначимо, що КК України чітко передбачений один з компенсаційних заходів (хоча й серед переліку примусових заходів виховного характеру): це покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодувати заподіяних майнових збитків (п. 4 ч. 2. ст. 105 КК). Згідно із положеннями Цивільного кодексу України, неповнолітня особа у віці від 14 до 18 років відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах (ст.1179 ЦК України). Не забороняє залучати до праці осіб до 14 років, а отже і мати власний заробіток, і Кодекс законів про працю. Однак, КК України дозволяє застосовувати примусовий захід у виді відшкодування майнових збитків тільки щодо осіб, які досягли 15-річного віку. Така позиція законодавця, на наш погляд, видається незрозумілою.

Висновки. Отже, систему примусових кримінально-правових заходів, що можуть застосовуватись до неповнолітніх, становлять не лише покарання, судимість, примусові заходи виховного характеру, чітко регламентовані в розділі XV Загальної частини КК України, а й такі заходи, як примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальні кримінально-правові заходи, компенсаційні заходи, які мають особливості застосування, зважаючи на неповнолітній вік осіб. Водночас констатуємо, що норми, які регламентують порядок застосування примусових кримінально-правових заходів до неповнолітніх потребують подальшого вивчення і вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз стану здійснення судочинства судами кримінальної юрисдикції у 2017 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Analiz_krum_sud_2017.pdf (дата звернення: 14.04.2020)
2. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. К.: Атіка, 2004. 240 с.
3. Звіт про неповнолітніх засуджених за 2019 рік / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 14.04.2020)
4. Інструкція про порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб з психічними розладами, які скоїли суспільно небезпечні діяння, затверджена Наказом Міністерства охорони здоров'я від 08.10.2001 р. № 397. URL: <http://uazakon.com/document/spart24/inx24150.htm> (дата звернення: 14.04.2020)

5. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О.В. Козаченка. Миколаїв: Іліон, 2015. 216 с.

6. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. №2 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06> (дата звернення: 14.04.2020)

7. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 № 1489-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14> (дата звернення: 14.04.2020)

Розділ II

НАУКОВИЙ ДОРОБОК МОЛОДИХ ПРАВОЗНАВЦІВ

УДК 343.9

Білоград Карина

ПРЕВЕНТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГАЛУЗЕЙ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті досліджені особливості попередження злочинності нормами приватного права. Встановлено, що істотний антикриміногенний і превентивний потенціал цих заходів обумовлений широтою їх спектру і поєднанням диспозитивності та імперативності приватноправового регулювання суспільних відносин.

Ключові слова: попередження злочинності, приватне право, антикриміногенний потенціал, превенція.

The article explores the features of crime prevention by private law. It has been established that the significant anti-crime and preventive potential of these measures is due to the breadth of their spectrum and the combination of the dispositiveness and imperativeness of private regulation of public relations.

Keywords: crime prevention, private law, anticriminogenic potential, prevention.

В статье исследованы особенности предупреждения преступности нормами частного права. Установлено, что существенный антикриминогенный и превентивный потенциал этих мероприятий обусловлен широтой их спектра и сочетанием диспозитивности и императивности частноправового регулирования общественных отношений.

Ключевые слова: предупреждение преступности, частное право, антикриминогенный потенциал, превенция.

Вступ. Попередження злочинності – це специфічна область соціального регулювання, управління і контролю, яка має багаторівневий характер і має на меті боротьбу зі злочинністю на основі виявлення і усунення її причин та умов. Кримінологія вивчає попередження злочинності як складну динамічну систему, її функції пов'язані з рішенням як загальних завдань соціального розвитку, так і спеціалізованих завдань щодо боротьби з негативними явищами.

Приватне і кримінальне право, кримінологія є різними, але пов'язаними складовими одного цілого – права, що зумовлює необхідність координації і узгодження їх дій та виключає ізольоване існування. Ступінь взаємодії, взаємовпливу й поєднання зусиль імперативного кримінального права та диспозитивного приватного права в суспільних відносинах у різних сферах життя, в економіці чи політиці, в житті окремих підприємств чи сім'ї – суттєво

відрізняється та має специфічні прояви. Разом із тим, поєднання кримінально-правового та приватноправового способу регулювання, надає йому гнучкості, а правопорядку – більшій надійності. Комплексне регулювання створює можливість задовольняти як публічні, так і приватні інтереси окремих осіб [1, с. 297-298].

У різні часи до проблем запобігання злочинності була прикута увага таких науковців, як Б.М. Головкін, В.В. Голина, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, С.М. Іншаков, Я.Ю. Кондратьєв, та інших. Кримінально-правові заходи попередження злочинності неодноразово досліджувалися в працях як українських, так і зарубіжних авторів, проте українські дослідники чомусь не досліджують окремо особливості попередження злочинності нормами не кримінально-правових галузей права. Тому в українській кримінологічній науці дослідження попередження злочинів в такому ключі не є традиційним, що обумовлює актуальність теми.

Мета даного дослідження – проаналізувати особливості попередження злочинності нормами не кримінально-правових галузей права.

Виклад основного матеріалу. Як слушно відзначає Я.О. Труньова, якщо кримінально-правовий вид забезпечення протидії злочинності розглядати у широкому сенсі, то до нього входять не тільки норми КК України, але й норми інших галузей права, а також міжнародно-правові зобов'язання України. Таке тлумачення випливає з того, що кримінальне право взагалі, та кримінально-правовий вид забезпечення протидії злочинності зокрема, є верхівкою піраміди, складеної з інших галузей права (видів правового забезпечення протидії злочинності). Так, для вірної кваліфікації деяких суспільно-небезпечних діянь, обов'язково потрібні знання не тільки кримінального права, але й конституційного, цивільного, господарського тощо. Результат концентрованого виду знань всіх перелічених галузей права знаходить своє відображення в складах злочинів – нормах кримінального права [2, с. 408].

У науковій літературі державне регулювання попередження злочинності пов'язують із поняттям профілактики випередження, під яким розуміють вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів, що спрямована на недопущення виникнення і поширення криміногенних явищ і процесів у суспільному житті [3, с. 148]. Профілактика випередження заздалегідь інформує владу про суспільно небезпечні явища, що можуть виникнути в разі здійснення тих чи інших соціально-економічних заходів і безпосередньо або опосередковано детермінувати певні злочинні прояви, наприклад, своєчасне врегулювання суспільних відносин з метою усунення в такий спосіб причин й умов майбутніх (можливих) злочинів. Як відзначає відомий російський

кримінолог В.В. Лунєєв, інші галузі права, на які покладено завдання оптимального правового регулювання суспільних відносин у різних сферах, а саме в них зосереджено головні причини й умови, що сприяють вчиненню злочинів, міцно відгородилися від надання будь-якої допомоги у вирішенні кримінологічних проблем. Однак те чи інше правове регулювання різних сфер суспільних відносин створює або прямі й побічні передумови для злочинності, або правові перепони до їх здійснення, запобігаючи їх вчинкам на ранніх стадіях визрівання намірів суб'єкта до вирішення своїх проблем злочинним шляхом [4, с. 111].

З кримінологічних позицій антикриміногенний потенціал норм приватного права реалізується в основному на етапах раннього попередження, коли до злочину ще порівняно далеко, зокрема, в ситуаціях, при яких криміногенні чинники ще остаточно не сформувалися і не діють, і існує лише можливість їх зародження, виникнення (або їх криміногенна дія ще чітко не виражена і проявляється слабо – не настільки виразно і сильно як, наприклад, у випадках вчинення адміністративних правопорушень, від яких часто, як то кажуть, один крок до злочину). Хоча сказане не виключає того, що ці норми можуть в деяких випадках діяти і на стадії безпосереднього попередження злочинів. Найбільшу роль у попередженні злочинності (у розрізі теми дослідження) мають норми цивільного, сімейного та трудового законодавства.

Впорядковуючи цивільний оборот, вводячи майнові відносини і пов'язані з ними немайнові відносини в правове русло, норми цивільного права при їх реалізації сприяють попередженню широкого кола кримінально-караних діянь, насамперед, злочинів проти власності, у сфері економічної діяльності, проти здоров'я населення, посадових, екологічних. Певну превентивну роль відіграють ці норми і в попередженні злочинів проти особистості, значна частина яких мотивується користю, вчиняється на ґрунті конфліктів, пов'язаних з відносинами власності, володінням, користуванням і розпорядженням майном, майновими благами. Характерні для сфери дії цивільного права регулятивні правовідносини, використання їх суб'єктами передбачених цим правом дозволів попереджають, роблять як би просто непотрібним виникнення охоронних правовідносин, якими є в основному кримінально-правові.

Деякі автори невиправдано широко розглядають цивільно-правові заходи попередження злочинності, виділяючи метод цивільно-правового попередження злочинності, трактуючи його як спосіб обмеження і усунення криміногенних об'єктів шляхом використання превентивних можливостей різних галузей права (наприклад, прозорість приватизації майна, спрощення дозвільних процедур отримання ліцензій та ін.) [5, с. 54]. Проте уявляється, що

використання превентивних можливостей різних галузей права виходить за рамки цивільно-правового регулювання суспільних відносин і використання його потенціалу з метою попередження злочинності.

Близьким по предмету і методів правового регулювання до цивільного права є господарське право, основним призначенням якого є правове регулювання раціональної економічної діяльності.

Важливо підкреслити, що в контексті правового забезпечення запобігання злочинам цивільне і господарське право слід розглядати в тісній єдності. В цілому вони регулюють близькі за своєю природою сфери життя суспільства – відносини виробництва, розподілу і обміну. Джерела цивільного і господарського права в їх сукупності мають велике значення для правового забезпечення запобігання злочинам проти власності та у сфері економічної діяльності (хоча не можна заперечувати їх ролі в превентивному впливі на криміногенні чинники, які породжують, зумовлюють інші злочини: проти інтересів державної служби та служби в органах самоврядування, екологічні, проти порядку управління, проти конституційних прав і свобод людини і громадянина та ін.).

Багато в чому схожий з цивільно-правовими механізм запобіжного впливу на злочинність, її причинний комплекс мають норми сімейного права. Превентивне значення мають норми сімейного законодавства в плані попередження зокрема таких злочинів, як розголошення таємниці усиновлення (удочеріння); ухилення від сплати аліментів на утримання дітей або коштів на утримання непрацездатних батьків; торгівля неповнолітніми. Усуненню (нейтралізації) криміногенних обставин, що сприяють несприятливому моральному формуванню особистості в сім'ї (а ці обставини, як відомо, часто загрожують злочинним результатом), сприяє застосування в вкрай гострих ситуаціях таких заходів, як позбавлення батьківських прав.

Відносно сімейного (також як і цивільного права) слід мати на увазі, що воно, регулюючи засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів (ст. 1 СК України) [6], робить ці відносини, які, як показує досвід, мають чималий криміногенний потенціал, юридично впорядкованими, вводить їх в правові рамки. Тим самим реалізація норм сімейного права сприяє попередженню (особливо профілактиці) досить значного кола злочинів – перш за все, проти сім'ї та неповнолітніх, злочинів неповнолітніх, багатьох злочинів, вчинених у сфері сімейно-побутових відносинах.

Антикриміногенна роль норм трудового права в кримінологічній літературі зазвичай лише згадується, але не розкривається, хоча потенціал норм цієї галузі права досить значний. Можливості впливу трудового права на криміногенні чинники виходять за рамки попередження злочинів, які безпосередньо посягають на відносини у сфері праці, пов'язані з використанням трудових прав, виконанням трудових обов'язків. Є, наприклад, можливість попередження шляхом неухильної реалізації норм трудового права таких злочинів, як грубе порушення законодавства про працю (ст. 172 КК України [7]), грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК), невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК) тощо.

У більш широкому плані можливості впливу на причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів засобами трудового права пов'язані з тим, що воно регулює не тільки відносини окремих працівників і трудових колективів з роботодавцями, відносини з нагляду і контролю за трудовим законодавством і охороною праці, відносини з професійної підготовки кадрів, відносини по вирішенню трудових спорів, а й організаційно-управлінські відносини, відносини щодо забезпечення зайнятості, відносини щодо матеріальної відповідальності за завдані збитки. При такому багатовекторному предметі правового регулювання реалізація норм трудового права сприяє попередженню широкого кола кримінально-караних діянь, що виражаються в невиконанні (неналежному виконанні) професійних, посадових (і більш широко – службових) обов'язків, у зловживанні повноваженнями і ряду інших.

Метод трудового права має змішаний характер, оскільки його норми можуть бути як імперативними (заборонними, розпорядчими), так і дозвільними, а також рекомендаційними, – це залишає великий простір для самостійного вибору учасниками трудових відносин варіантів поведінки, в тому числі при вирішенні питань попередження правопорушень, включаючи злочини.

Висновки. З огляду на складність і багатогранність проблеми злочинності і її проявів в сучасному суспільстві, можна сказати, що для ефективної протидії їй необхідна мобілізація та реалізація превентивного потенціалу всього комплексу антикримінальних заходів.

Одним з таких заходів є попередження злочинності нормами приватного права. Істотний антикриміногенний і превентивний потенціал цих заходів обумовлений широтою їх спектру і поєднанням диспозитивності та імперативності приватноправового регулювання суспільних відносин.

Комплексне публічно-правове та приватноправове регулювання суспільних відносин створює можливість задовольняти як публічні, так і приватні інтереси людини, суспільства і держави, а використання його превентивного потенціалу забезпечує можливість ефективної протидії злочинності. Природа заходів протидії злочинності, які регламентуються нормами приватного права, їх поліфункціональність і конкуренція з іншими правовими засобами обумовлюють необхідність глибокої наукової розробки проблем їх застосування та вдосконалення. Кожна з розглянутих в роботі галузей права заслуговує окремого монографічного дослідження як елемент складної системи правового забезпечення запобігання злочинам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мошак Г.Г. Методологічні аспекти використання приватноправових засобів у кримінологічних цілях. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 296-301.
2. Триньова Я.О. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 401-412.
3. Голіна В.В. Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 145-154.
4. Лунеев В.В. Правовое регулирование общественных отношений – важный фактор предупреждения организованной и коррупционной преступности. *Государство и право*. 2001. № 5. С. 106-113.
5. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
6. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
7. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

Охарактеризовано ситуацію з домашнім насильством, яка є на сьогодні в Україні. Досліджено основні проблеми, що існують в суспільстві та безпосередньо пов'язані із домашнім насильством.

Проаналізовано основні рекомендації міжнародного законодавства, що стосуються домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство, проблеми, стандарти, міжнародні стандарти.

The situation with domestic violence, which exists today in Ukraine, is characterized. The main problems existing in society, directly related to domestic violence, are investigated.

The main recommendations of international law relating to domestic violence are analyzed.

Key words: domestic violence, problems, standards, international standards.

Охарактеризованы ситуацию с домашним насилием, которая есть на сегодня в Украине. Исследованы основные проблемы, существующие в обществе, непосредственно связанные с домашним насилием.

Проанализированы основные рекомендации международного законодательства, касающиеся домашнего насилия.

Ключевые слова: домашнее насилие, проблемы, стандарты, международные стандарты.

Вступ. Тема домашнього насильства є надзвичайно важливою, оскільки сім'я виступає основою суспільства та повинна перебувати під особливими захистом держави. Глибокі соціально-економічні перетворення, низька соціальна захищеність сімей, економічна криза, безробіття, а також моральна нестабільність призводить до негативних тенденцій щодо зростання кількості випадків вчинення домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Ситуація з домашнім насильством настільки давня в Україні, що основною проблемою можна назвати навіть не саму власне наявність домашнього кривдження, а дуже низьку інформованість потерпілих жінок про психологічний і правовий аспекти, замовчування проблеми жертвами і очевидцями й відносну байдужість і влади, і громадськості. Бесіди дільничних із чоловіками є малоефективними, а чекати, доки ті нанесуть тілесні ушкодження середньої тяжкості своїм дружинам – теж не вихід. Та й, чесно кажучи, на звертання жертв домашнього насильства правоохоронні органи реагують тільки у випадку надзвичайно жорстокого побиття, що спричинило серйозні травми й поранення, а іноді й смерть.

Також існує проблема збору та об'єктивного оцінювання даних, оскільки результати опитувань переважно можна ділити на два фронтально протиставлені твердження: «чоловічий погляд» (вона сама напросилася) та «погляд жіночий» (нас б'ють). А в зв'язку з тим, що інформація приховується, занепокоює реальна наявність цих даних як таких. Адже українському менталітету притаманний пункт – «не виносити сміття за поріг», тому про масштаби домашнього насильства ми можемо лише здогадуватись (члени неурядових організацій та співробітники міліції (станом на 2006 рік), яких опитувала Міжнародна Амністія в вересні 2006 року, вважають, що від 50 до 70 % українок є жертвами насильства в сім'ї), оскільки навіть ті, хто подавав заяви в правоохоронні органи, нерідко забирали їх назад під тиском чоловіка, родичів, сусідів, навіть самих дільничних. На противагу Україні, в сусідній Польщі, потерпілий вже не може забрати подану заяву про насильство над ним.

Важливим стандартом, що необхідно запровадити, є доступ жертвам домашнього насильства до послуг підтримки по всій країні. Передбачається надання жертві можливості переїхати до притулку, що локально знаходиться за межами населеного пункту, в якому проживає жертва з можливістю збереження її майна.

Ще один стандарт стосується цілодобової допомоги, коли робота центру чи притулку надається за принципом невідкладної медичної допомоги. Дотримання даних стандартів не вимагає великих фінансових вкладів, ідеться про напрацювання комплексного підходу до розв'язання проблеми насильства щодо жінок і домашнього насильства, координації зусиль усіх державних структур і громадських об'єднань, що вирішують ці питання.

До 2018 року значимим недоліком системи протидії та запобігання домашнього насильства в Україні було недостатнє впровадження концепції домашнього насильства в кримінальне право України, одним із наслідків чого виступала відсутність у кримінальному судочинстві офіційної статистики щодо випадків такого насильства. Внаслідок чого, згодом набув чинності, Закон України «Про запобігання та протидію домашнього насильства».

Станом на вересень 2011 року у практиці Європейського суду з прав людини налічується 8 рішень, що стосуються порушення прав людини, встановлених у Європейській конвенції в ситуаціях домашнього насильства. Наприклад, А. проти Сполученого Королівства (1998) [4], Контрова проти Словаччини (2007) [5], Беваква та С. проти Болгарії (2008) [6], Бранко Томасік та інші проти Хорватії (2009) [7] та інші.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3] суди

застосовують при розгляді справ Європейську конвенцію з прав людини та практику Суду як джерело права. Отже, вбачається за доцільне представити огляд кожного з прийнятих рішень з метою подальшого врахування їх основних положень у судовій практиці України.

На жаль, Україна належить до тих країн, в яких ще відсутня ефективна система захисту та надання допомоги жертвам домашнього насильства, на що неодноразово звертали увагу різні міжнародні організації, в тому числі й Рада Європи.

Аналізуючи ст. 126-1 Кримінального кодексу України [1] необхідно вказати на декілька проблем, що існують:

- проблеми визначення потерпілого від злочину, передбаченого ст. 126-1 Кримінального кодексу України – так, потерпілим від злочину є один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Тобто, якщо із сімейними відносинами більш-менш все зрозуміло, оскільки вони регулюються Сімейний кодексом України, то встановити наявність близьких відносин є більш складним;

- проблеми тлумачення об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 126-1 Кримінального кодексу України: аналіз диспозиції ст. 126-1 Кримінального кодексу України свідчить про те, що відповідна кримінально-правова норма породжує більше проблем, ніж вирішує, оскільки 1) є не чітко визначена диспозиція, яку можна тлумачити по-різному; 2) ст. 126-1 КК України не охоплює переважну більшість випадків домашнього насильства, яке криміналізоване в інших статтях закону про кримінальну відповідальність, 3) для визначення злочину домашнім насильством необхідно, що відповідні дії вчинялися систематично, що не дає можливість цій кримінально-правовій нормі ефективно виконувати функцію запобігання цим злочинам; 4) у разі кваліфікації злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, за сукупністю існує висока вірогідність порушення принципу *non bis in idem*.

Якщо згадати Закон, який запровадив кримінальну відповідальність за домашнє насильство (№ 2227-19) [2], ухвалений парламентом у грудні 2018 року, але набрав чинності лише через рік – 11 січня 2019 року, то почала діяти кримінальна відповідальність за вчинення систематичного домашнього насильства, зокрема покарання у вигляді позбавлення волі строком до 2 років. До цього часу кривдників притягали лише до адміністративної відповідальності та застосовували спеціальні заходи через поліцію або суд. У свою чергу Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» заслуговує на позитивну реакцію суспільства, проте має певні прогалини, пов'язані із його

застосуванням на практиці. Так, залишається без відповіді питання місця перебування кривдника, якому заборонено перебувати у спільному із сім'єю житлі; невідома доказова база для застосування обмежувальних приписів; захист людей, які стали свідками насилля. Звісно, сам факт того, що Україна виходить на новий шлях боротьби з насильством в родинях, не може не радувати.

Також необхідно вказати на те, що існує велика кількість суб'єктів, які здійснюють систему заходів з протидії насильству, наявність нормативно-правових актів, які регулюють їх діяльність, по факту комплексна взаємодія поліції, соціальних служб, служб у справах дітей, медичних працівників не налагоджена. Таким чином, на сьогодні не налагоджена потрібна комунікація між даними суб'єктами. Так, наприклад, швидка медична допомога не інформує органи Національної поліції про випадок домашнього насильства, оскільки дані повноваження не прописані нормативно-правових актах. Дана прогалина в законодавстві не дозволяє швидко реагувати на випадки домашнього насильства. Ще один негативний фактор – відсутність належної кількості кризових центрів для жертв насильства та корекційних програм для кривдників. Кризові центри – це установи, де можна отримати тимчасовий притулок та допомогу кваліфікованих спеціалістів – психологів, юристів та соціальних працівників. Хоча, із прийняттям нового Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» процес створення даних центрів пришвидшився, але недостатньо.

На підставі вищевикладеного, можливо зробити **висновок**, що здійснивши аналіз правового регулювання протидії домашнього насильства визначено, що законодавство України у сфері протидії домашньому насильству потребує вдосконалення задля більш чіткої кваліфікації домашнього насильства та вирішення проблем, пов'язаних із захистом та наданням допомоги жертвам домашнього насильства, свідкам насилля, а також уваги заслуговує визначення місця перебування кривдника, якому заборонено перебувати у спільному місці проживання із сім'єю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 17.08.2019).
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 року / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення 17.08.2019)

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 року / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
4. Case of A v. The United Kingdom (№100/1997/884/1096) 28.09.1998. URL: http://www.cirp.org/library/legal/A_v_UK1998
5. Case of Kontrova v. Slovakia (№7510/04) 31.05.2007. URL [http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1 &portal=hbkm&action=html&highlight=KONTROVA&sessionid=65603837&skin=hudoc-en](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=KONTROVA&sessionid=65603837&skin=hudoc-en)
6. Case of Bevacqua and S. v. Bulgaria (№71127/01), 12.06.2008. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=BEVA CQUA&sessionid=65602943&skin=hudoc-en>
7. Case of Branko Tomasic and Others v. Croatia (№. 46598/06). 15.01.2009. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=76941668&skin=hudoc-en&action=request>

УДК 343.9

Загребаленко Віталій

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Стаття присвячена аналізу системи спеціалізованих суб'єктів запобігання корупційної злочинності. Акцентовано увагу на окремих проблемних питаннях, пов'язаних із законодавчою регламентацією діяльності суб'єктів запобігання корупційної злочинності.

Ключові слова: спеціалізовані суб'єкти запобігання злочинності, корупційна злочинність, Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Державне бюро розслідувань, Національне агентство запобігання корупції, Вищий антикорупційний суд.

The article is devoted to the analysis of the system of specialized entities for preventing corruption. Special attention is paid to some of the problematic issues related to the legislative regulation of the activities of the subjects of preventing corruption.

Keywords: specialized crime prevention entities, corruption crime, National Anti-Corruption Bureau, Specialized Anti-corruption Prosecutor's Office, State Bureau of Investigation, National Anti-corruption Agency, High Anticorruption Court.

Стаття посвящена аналізу системи спеціалізованих суб'єктів запобігання корупційній злочинності. Акцентовано увагу на окремих проблемних питаннях, пов'язаних із законодавчою регламентацією діяльності суб'єктів запобігання корупційної злочинності.

Ключевые слова: специализированные субъекты предупреждения преступности, коррупционная преступность, Национальное антикоррупционное бюро, Специализированная антикоррупционная прокуратура, Государственное бюро расследований, Национальное агентство предотвращения коррупции, Высший антикоррупционный суд.

Вступ. Протидія корупційній злочинності наразі залишається все такою ж актуальною в нашій державі. Не останню роль щодо вирішення проблеми подолання корупції відіграють органи, основним завданням яких є запобігання корупційній злочинності. Питаннями формування та розвитку сучасних антикорупційних органів, законодавчої бази їх діяльності, способам взаємодії між собою, кінцевій меті діяльності та питанням запобігання і подолання корупції займалися такі науковці як С.В. Ківалов, В.І. Чечерський, В.С. Бабкова, Є. М. Блажівський, В.М. Гаращук, О.В. Головкін, Ю.М. Дьоміна, З.А. Загиней, О.І. Пархоменко-Куцевіл. На сьогодні вже можна говорити про функціонування в Україні системи спеціалізованих органів щодо запобігання корупційній злочинності, оскільки їх діяльність є взаємопов'язаною і спрямованою на єдину кінцеву мету – протидію і запобігання корупційній злочинності.

Виклад основного матеріалу. Залежно від цілей і завдань, а також функціональних обов'язків суб'єктів протидії злочинності в кримінології, їх поділяють на дві групи: суб'єкти, які діють на загальносоціальному рівні та спеціалізованих (або спеціальних) суб'єктів. У свою чергу до спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності варто віднести: державні органи, спеціально утворені для боротьби зі злочинністю (органи, що діють у межах кримінального судочинства – правоохоронні органи) та органи, які діють за межами кримінального судочинства [1, с. 165]. Для організаційної структури суб'єктів протидії злочинності, зокрема і спеціалізованих суб'єктів протидії корупційній злочинності, характерним є те, що всі її елементи перебувають у причинно-наслідковому зв'язку між собою та системою в цілому. Саме такий підхід дозволяє виділити структуру антикорупційних органів в Україні:

- Органи прокуратури, в тому числі Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП);

- Національне антикорупційне Бюро України (НАБУ);
- Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК);
- Державне бюро розслідувань (ДБР);
- Національна рада з питань антикорупційної політики;
- Вищий антикорупційний суд (ВАС).

Основними органами, які у тандемі здійснюють кримінальні провадження, щодо розкриття і припинення корупційних правопорушень є Національне антикорупційне бюро (НАБУ) і Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП).

НАБУ – спеціалізований орган, який був створений 14 жовтня 2014 року відповідно до прийнятого Верховною Радою України Закону України «Про

Національне антикорупційне бюро України». Основні його завдання – попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, вчинених високопосадовцями. Тобто діяльність НАБУ поширюється на посадовців категорії А і Б. Детективи НАБУ мають право відкривати провадження, вимагати відомості про майно, доходи, видатки осіб, безперешкодно входити до державних установ. Звернемо увагу на таблицю.

Станом на 31.12.2019	Особи, яким повідомлено про підозру	Станом з 01.07.2019 по 31.12.2019
45	Вищі посадові особи держави (прем'єр-міністр, міністри та їхні заступники, народні депутати України, голова НБУ та його заступники, секретар РНБО та його заступники, тощо)	17
6	Державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування категорії «А»	2
1	Особи вищого начальницького складу правоохоронних органів та контролюючих служб	1
1	Військовослужбовці вищого офіцерського складу ЗСУ, СБУ, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань	0
20	Керівники державних підприємств у статутному капіталі яких частка державної або комунальної власності перевищує 50%	10
6	Судді усіх рівнів	5
1	Прокурори органів прокуратури	0
56	Інші держслужбовці, правоохоронці, службові особи органів місцевого самоврядування, які скоїли корупційні злочини, через які інтересам держави завдано збитків на суму понад 500 нмдг.	18
0	Депутат обласної ради	1
120	Інші (фізичні особи, адвокати)	30

У даній таблиці наочно зображено статистичні дані за друге півріччя 2019 року стосовно проведення досудових розслідувань. Як зазначено у звіті НАБУ за процесуального керівництва прокурорів САП детективи повідомили про підозру 17 державними посадовцями найвищого рівня. З-поміж них: працівники Офісу Президента України, міністр, кілька заступників міністрів, низка колишніх народних депутатів України, колишній перший заступник секретаря РНБО, экс керівниця НАЗК. Також у «лідерах» держслужбовці середньої ланки, правоохоронці, керівники державних підприємств [2]. Як бачимо, останнім часом діяльність НАБУ набирає все більших обертів.

Однак, важливо зазначити основні проблемні питання, що стосуються законодавчого закріплення діяльності НАБУ. Так, постає питання щодо такого нового суб'єкта у кримінальному провадженні, як детектив. Детектив, на відміну від слідчого, здійснює не тільки досудове розслідування, а також оперативно-розшукову діяльність у кримінальних провадженнях. На цій проблемі акцентує свою увагу В.І Чечерський, котрий стверджує, що потрібно доповнити кримінальне процесуальне законодавство питанням регламентації оперативно-розшукової діяльності детектива [3, с.145-148]. Дане питання зумовлене потребою законодавчого визначення повноважень детектива і з'ясування, виокремлення, закріплення його самостійності. Якщо більш ретельно проаналізувати повноваження детектива, то можна дійти висновку, що дана новела не відповідає загальній концепції досудового розслідування, за якими усі дії з проведення досудового розслідування (слідчих розшукових і негласних слідчих (розшукових) дій) покладено на слідчого згідно до ст. 40 КПКУ, а оперативні підрозділи не мають повноважень щодо виконання будь-яких слідчих дій без письмового доручення слідчого або прокурора. Таке розмежування наявне в усіх правоохоронних органах, де у складі є як орган досудового розслідування, так і оперативний підрозділ. Детектив наділений повноваженнями одразу двох суб'єктів. На нашу думку, це зумовлено спеціальною метою створення органу НАБУ та дає добру можливість всебічному дослідженню обставин кримінального провадження. Складним проблемним питанням є непередбаченість у КПК України механізму витребування матеріалів кримінального провадження з інших правоохоронних органів. Згідно п.2. ч.1 ст. 3У «Про Національне антикорупційне бюро України», НАБУ має право за рішенням Директора бюро, погодженим з Антикорупційним прокурором, витребувати від інших правоохоронних органів оперативно-розшукові справи і кримінальні провадження, що стосуються правопорушень, приналежних до підслідності Національного бюро, та інших правопорушень, що не належать, але можуть бути використані з метою

попередження, виявлення, припинення та розкриття розслідуваних ними кримінальних правопорушень [4]. Проблема полягає в тому, що КПК України не передбачає чіткої процедури витребування матеріалів кримінального провадження. Директор НАБУ зазначає, що Генеральна прокуратура не виконує запити НАБУ, посилаючись на відсутність законодавчого врегулювання такого механізму.

Інший спеціальний суб'єкт протидії корупційній злочинності – Спеціалізована антикорупційна прокуратура, він тісно пов'язаний з попереднім, адже обвинувачення у суді підтримує прокурор САП. Відповідно до ч.3 ст. 65 ЗУ «Про запобігання корупції» прокурор як спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції, наділений повноваженнями щодо внесення подань про проведення службового розслідування з метою встановлення, причин та умов, що сприяли вчиненню корупційного та пов'язаного з корупційним правопорушення [5]. Прокурор САП має повноваження здійснювати процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, вчиненими високопосадовцями та у випадках, коли розмір предмета злочину або завданої шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Відповідно до ЗУ «Про прокуратуру» основними завданнями САП є:

- Здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення ОРД, досудового розслідування НАБУ.
- Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування НАБУ.
- Підтримання публічного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, розслідуваних НАБУ.
- Забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження [6].

Утворення САП зумовлене метою мати ефективний, незалежний державний антикорупційний механізм переслідування корупційних злочинів та осіб, які такі злочини вчинили. Потреба у створенні спеціалізованої прокуратури обґрунтована у конвенції ООН Проти корупції [7].

Говорячи про спеціалізованих суб'єктів протидії корупції, не можна залишити поза увагою Національне агентство запобігання корупції – центральний орган виконавчої влади України зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Воно утворене відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції» прийнятого 14 жовтня 2014 року, постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року. Місією Національного агентства є запобігання корупції, формування

доброчесності і нульової терпимості до корупції в державі та суспільстві в усіх її проявах, розвитку вільного від корупції бізнесу [5]. До основних завдань НАЗК відносяться:

- Розроблення проектів Антикорупційної стратегії та державної програми з її виконання, здійснення моніторингу, координації та оцінки ефективності виконання Антикорупційної стратегії.
- Підготовлення та подання в установленому законом порядку до Кабінету Міністрів України проекту національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики,
- Організація проведення досліджень з питань вивчення ситуації щодо корупції.
- Здійснення в порядку, визначеному Законом, контролю та перевірки декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зберігання та оприлюднення таких декларацій, проведення моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування .
- Міжнародне співробітництво з компетентними органами щодо обміну досвідом боротьби з корупцією.

Говорячи про місце НАЗК в системі спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності, слід наголосити, що цей орган відноситься до блоку тих, які діють за межами кримінального судочинства, а не є спеціально утвореним органом для боротьби зі злочинністю, як попередньо розглянуті в роботі.

Однак, необхідно зазначити зв'язок НАЗК з НАБУ і САП, бо вони є нерозривними у державній стратегії боротьби з корупційною злочинністю. Так, взаємодія САП та НАЗК відбувається шляхом проведення спільних заходів, пов'язаних з вдосконаленням антикорупційної стратегії. НАЗК має право ініціювати проведення досудового розслідування у злочинах, пов'язаних із декларуванням недостовірних відомостей ст.366-1 КК України. Відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції» НАЗК має повноваження з контролю працівників антикорупційної прокуратури через надсилання приписів та отримання пояснень про порушення вимог законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, інших вимог та обмежень, передбачених антикорупційним законодавством [5].

Важливим і одночасно спірним антикорупційним органом є Держане бюро розслідувань. Вважаємо його певним запозиченням у правоохоронних органів Сполучених Штатів Америки, де функціонує Федеральне бюро розслідувань. До компетенції ДБР відносяться провадження, які обумовлені статусом посадових осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів (п.4 ст.216 КПК

України). Наразі існує проблема виокремлення підслідності ДБР від інших антикорупційних органів. Проблема постає в тому, що антикорупційний орган може здійснювати досудове розслідування, яке відноситься до компетенції іншого органу.

Головним спеціальним суб'єктом, без якого ефективність діяльності антикорупційної стратегії була б надзвичайно низька, і це показала практика діяльності вище розглянутих органів, є Вищий Антикорупційний Суд (ВАКС). Цей суд створений 21 червня 2018 року відповідно до ЗУ «Про Вищий антикорупційний суд» на вимогу Міжнародного Валютного фонду для продовження співробітництва у рамках фінансової підтримки економіки України. Отже, місія діяльності суду є надзвичайно важливою і полягає в:

- здійсненні правосуддя як судом першої інстанції, так апеляційної інстанції у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також здійсненні у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях;

- аналізі судової статистики, вивченні й узагальненні судової практики в кримінальних та інших провадженнях, віднесених до його підсудності, інформуванні про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та наданні йому пропозиції до висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюдненні їх на своєму офіційному веб-сайті [8].

Не можна сказати, що діяльність даного суду є максимально ефективною. Це зумовлено проблемою великої кількості справ і порівняно нещодавнім початком діяльності суду. Звісно, не обійшлося без суперечностей із законодавством, зокрема відсутній окремий закон для антикорупційного судочинства, тобто він не є спеціалізованим у власному розумінні слова, наявність всього двох інстанцій порушує право на апеляційне і касаційне оскарження судових рішень і суперечить КПК України. На думку експерта від громадської спілки «Реанімаційний пакет реформ» Михайла Каменєва, очікування від антикорупційного суду є завищеними: «Викликає велике питання існування двох паралельних судових вертикалей – з одного боку антикорупційної для заможних клієнтів НАБУ, з іншого боку – несправедливої – для всіх інших. З огляду на високі гарантії кримінального процесу більше шансів вийти сухим з води у підсудного в неупередженому суді, аніж в інших «поганих» судах...[9]».

Висновки. Тож проаналізувавши вище викладену інформацію, можна дійти висновку, що в Україні наявна розгалужена система спеціалізованих органів, які покликані боротися з корупційною злочинністю, але все ж таки, на даний момент не можливо сказати, що ця система закінчила свій розвиток. Ці органи стоять на шляху реформування і вдосконалення функціонування. Ми зустрічаєм низку проблемних питань, зокрема питання внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у ст. 216 для виокремлення і чіткої межі компетенції антикорупційних органів.

На нашу думку, взаємодія між центральними органами в боротьбі з корупційною злочинністю ДБР, НАБУ, САП є не дуже ефективною, про що свідчить велика кількість корупційних скандалів і висунутих підозр одними спеціалізованими органами іншим.

Також існують сумніви щодо ефективності діяльності ВАКС, який ще не встиг показати своєї роботи. Вважаємо, для підвищення ефективності вищеперерахованих органів потрібно якомога швидше і якісніше вносити зміни до чинного законодавства та ліквідувати ті органи, які ускладнюють розмежування компетенції, що може призводити до корупції у спеціалізованих органах з метою звільнити особу від відповідальності за корупційні злочини, які вона реально вчинила. На нашу думку, потреби у створенні такого органу як ДБР не було, доцільніше було б додати у Національне антикорупційне бюро відділ нагляду і контролю за діяльністю детективів НАБУ, прокурорів САП, інших службових осіб та завершити врегулювання на законодавчому рівні компетенції, прав, повноважень цих органів, механізмів витребування документів та внесення відповідних змін до КПК України з метою підвищення ефективності та законодавчого обґрунтування діяльності.

Місія, яка покладена на спеціалізовані органи запобігання корупції є дуже важливою, на сьогодні Україна стоїть на стрімкому шляху до євроінтеграції, нових інвестиційних потоків та зміни економіки. Тому найвищою метою антикорупційної стратегії є недопущення нанесення корупційними правопорушеннями суттєвої шкоди державі та побудова незмінного авторитету України, як держави, в якій корупція, як явище є недопустиме і суворо санкціонується державою шляхом здійснення діяльності спеціалізованих органів з чітко визначеною компетенцією і максимально ефективною співпрацею для досягнення єдиної мети – подолання корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

2. Звіт Національного Антикорупційного Бюро України. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_0.pdf (дата звернення: 12.04.2020)
3. Чечерський В. І. Окремі проблеми нормативного регулювання статусу Національного бюро розслідувань України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 145-148. (Серія «Право»)
4. Про Національне Антикорупційне Бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 12.04.2020)
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 12.04.2020)
6. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 12.04.2020)
7. Конвенція ООН Проти корупції від 31.10.2003, ратифіковано Україною із заявами Законом № 251-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 12.04.2020)
8. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19> (дата звернення: 12.04.2020)
9. Михайло Каменів. Антикорупція: Quo Vadis? / УП, 25 червня 2018 URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/06/25/7184364/> (дата звернення: 12.04.2020)

УДК 343.9

Калініна Марія

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ

У статті досліджено поняття домашнього насильства, заходи попередження та протидії насильству у сім'ї. Сформульовано висновки й конкретні пропозиції щодо внесення доповнень до законодавства щодо запобігання і протидії насильства в сім'ї.

Ключові слова: домашнє насильство, насильство в сім'ї, попередження, протидія.

The article explores the concept of domestic violence, forms of prevention and counteraction to domestic violence. Conclusions and specific proposals for amending legislation to prevent and combat domestic violence have been formulated.

Keywords: domestic violence, domestic violence at the family, prevention, counteraction.

В статье исследованы определение домашнего насилия, формы предупреждения и противодействия насилию в семье. Сформулированы выводы и конкретные предложения по внесению дополнений в законодательство по предотвращению и противодействию насилию в семье.

Ключевые слова: домашнее насилие, насилие в семье, предупреждение, противодействие.

Вступ. Домашнє насильство є надзвичайно поширеним явищем, проблемою світового масштабу, яке вчиняється кожного дня. Але через сильний соціальний тиск та «страх ганьби», жертви домашнього насильства сприймають таке насильство як належне і не повідомляють про них. В Україні домашнє насильство є кримінально-караним, але незважаючи на це, кількість даних діянь зростає. Так, у 2017 році Національна поліція України зареєструвала майже 111 тисяч звернень із повідомленнями про вчинені злочини та інші події, пов'язані з домашнім насильством, 1391 із них надійшли від дітей. За результатами цих звернень було складено 80,8 тисяч протоколів про адміністративне правопорушення і відкрито близько 900 кримінальних проваджень. За 2018 рік кількість звернень із повідомленнями про домашнє насильство перевищила 115 тис., із них 1418 – від дітей. Складено 99,5 протоколів про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-2 Кодексу про адміністративні правопорушення. За відповідний рік було відкрито 1029 кримінальних проваджень, за якими 783 особи визнані винними у здійсненні кримінального злочину, пов'язаного з домашнім насильством [1].

Проблеми насильства в сім'ї досліджували вітчизняні фахівці в галузі психології, педагогіки, криминології, адміністративного та кримінального права такі, як Ю.М. Антонян, Г.О. Горбова, І.Д. Горшкова, А.П. Закалюк, В.М. Кудрявцев, О.Д. Коломоєц, Д.В. Попова, Ю.І. Саєнко, Г.О. Христова, М.Г. Щитов та інші. Однак, незважаючи на досить велику кількість публікацій з даної проблематики, запобігання і протидія домашньому насильству потребує подальшому дослідженню з огляду на новели законодавства стосовно даного питання.

Мета статті полягає у дослідженні заходів запобігання та протидії домашньому насильству.

Виклад основного матеріалу. ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2].

Вищезгаданим законом чітко визначені поняття різних форм домашнього насильства, зокрема, в п. 4 ч. 1 ст. 1 вказано, що економічне насильство – форма

домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [2]. Втім, А.П. Закалюк у своїх працях звертає увагу на те, що насильство можна вважати дійсно економічним, якщо переслідує економічний інтерес, а не звичайну матеріальну (корисливу) вигоду. Як приклад, можна уявити насильницьке, проти волі члена сім'ї, заволодіння його акціями, власністю, коштами, що використовується в економічних цілях [3, с. 56].

Правопорушення економічного характеру переслідують економічний інтерес – економічну вигоду, тобто гроші або матеріальні цінності, одержувані особою внаслідок здійснення господарської діяльності. Таким чином, з А.П. Закалюком можна погодитися, але визначення економічного насильства за законодавством є більш ширшим, тому ми схиляємося до правильності законодавчого визначення економічного насильства як однієї з форм домашнього насильства.

Конвенція Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (Стамбульська конвенція № 210) тлумачить поняття домашнього насильства як всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні [4]. Дане визначення відповідає сучасному розумінню домашнього насильства, вказаному у ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Але Стамбульська конвенція трохи по-іншому визначає коло осіб, які можуть бути жертвами та кривдниками. Наприклад, конвенція не використовує такого поняття як «родичі», на відміну від українського законодавства.

Найчастіше жертвами домашнього насильства є жінки. Такі показники зумовлюються різними чинниками. Наприклад, жінка за своєю природою є слабшою за чоловіка; існування патріархату; конфлікти; релігія, яка вказує на покірність жінки, норми якої дотримуються певні сім'ї або держава загалом. На нашу думку, найголовнішою умовою такого насильства є саме домінування чоловіка над жінкою у сім'ї, суспільстві, державі. Тому що жінка за таких відносин є об'єктом влади чоловіка. У сучасному світі хоч і існує таке поняття як «соціальне партнерство» між чоловіками і жінками, але проблема існування

патріархату є надалі актуальною, адже більшість сімей живуть за правилами патріархату.

Насильство стосовно жінок розуміється як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства щодо жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті [4].

ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в п.5, п.12, ч.1, ст.1 також дає визначення таких понять як «запобігання домашньому насильству» та «протидія домашньому насильству», і наводить заходи у сферах запобігання і протидії насильства у сім'ї [2].

Так, заходами у сфері запобігання домашньому насильству є:

1) вивчення ситуації та збір згрупованих за статтю статистичних даних про факти домашнього насильства;

2) організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення домашнього насильства, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та практики його застосування;

3) організацію і проведення серед населення, у тому числі серед дітей та молоді, інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії домашньому насильству, роз'яснення його форм, проявів і наслідків;

4) розроблення та впровадження у навчальних закладах навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей;

5) залучення засобів масової інформації до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання домашньому насильству, зокрема формування небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного повідомлення про випадки домашнього насильства, зокрема до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;

6) організацію та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів для фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також для працівників правоохоронних органів і суддів.

До спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать:

1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника;

- 2) обмежувальний припис стосовно кривдника;
- 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Дуже позитивним є проведення профілактики домашнього насильства, що виражається у проведенні організаційних кампаній з даної тематики, формуючи поважливе ставлення осіб один до одного та допомоги, а в першу чергу - самодопомоги. Розроблення та впровадження у навчальних закладах навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей, є дуже важливим заходом запобігання, адже на процес становлення особи як особистості впливає саме виховання та ставлення до неї у дитинстві та підлітковому віці. І тому, аби зменшити прояви домашнього насильства, особу треба виховувати у дусі поваги до членів сім'ї, суспільства в цілому, до права та закону, підвищуючи рівень її правосвідомості з дитинства. Спеціальні заходи протидії домашньому насильству є певними тимчасовими наслідками, які полягають в обмеженні прав кривдника.

Вивчення домашнього насильства в цілому, використовуючи показники, дає змогу виробити нові заходи попередження та протидії, та спроби подолання проблеми домашнього насильства у сім'ї.

Система заходів запобігання і протидії домашньому насильству, яку наводить український законодавець, є достатньою, але не вдосконаленою. Тому у зв'язку із цим наведемо пропозиції щодо розширення даних систем.

На нашу думку, важливу увагу при запобіганні домашньому насильству треба звертати на інститут сім'ї. Сім'я є найважливішим соціальним інститутом, це ціла система зв'язків: шлюбних і родинних, господарських і правових, етичних і психологічних. Тому сім'я відтворює людину не тільки як біологічну істоту, але і як громадянина, оскільки саме в ній, передусім, відбувається соціалізація особистості. Тому доречно було додати такий захід запобігання, як призначення консультацій, що проводяться фахівцями з питань виховання дітей, взаємовідносин між батьком і матір'ю, між батьками та дітьми тощо, що давало би можливість розвитку інституту сім'ї, а не його занепаду, як наразі, щоб у дітей з раннього віку формувалося правильне уявлення про поведінку у сім'ї та ставлення до членів сім'ї.

Приміром, Річард Джеллес (R. Gelles) провів численні інтерв'ю з членами родин, в яких мали місце насильницькі прояви. У цих інтерв'ю багато чоловіків і дружин повідомляли про те, як і вони самі, а також їх партнери по шлюбу виражали невдоволення, безпідставно чіплялись, ображали, провокуючи застосування насильства. Чіпляння і буркотіння іноді призводили до раптового

вибуху емоцій, інтенсивність якого залежала від глибини стресу, під впливом якого перебував на даний момент партнер. Частина жінок визнавала, що якби вони не «пиляли» своїх чоловіків, то ті не вдавалися б до рукоприкладства [5, с. 92].

Що ж до протидії домашньому насильству, то хочемо зазначити, в нашій державі необхідно запровадити створення і функціонування підрозділів поліції у сфері протидії домашньому насильству, так звані «відділи уповноважених у справах щодо домашнього насильства», які й розглядатимуть дані справи. Працівники таких підрозділів, поглибивши свої знання у цій сфері, зможуть ефективно провести розслідування, виявити обставини факту вчинення домашнього насильства та прийняти правильне рішення у справі, налагодити контакт із жертвою та особою-агресором, громадськими організаціями для скорочення випадків такого насильства та попередження його у майбутньому. Наприклад, систематичні візити, принаймні раз в місяць, виявивши факт спроби домашнього насильства або небезпечну поведінку виконавця насилля у сім'ї.

На нашу думку, створення таких підрозділів значно скоротило би кількість домашнього насильства в Україні.

Ще одним заходом протидії домашнього насильства, яке доречно було б ввести до українського законодавства у цій сфері, – використання GPS-браслетів, за допомогою яких поліція отримуватиме сигнал про те, що кривдник наближається до постраждалої особи, і може негайно реагувати на це.

Подібний досвід застосовується в Іспанії. Так, для протидії домашньому насильству запровадили електронний моніторинг таких випадків за допомогою спеціальних пристроїв відслідковування (електронні браслети з GPRS-маячком, переносні радіопристрої, які пов'язані із картою мобільного зв'язку) [6, с. 78].

Жертви домашнього насильства не повинні мовчати та соромитись, вони повинні звертатися до відповідних органів, установ та «стукати у всі двері». Домашнє насильство є проблемою глобального масштабу, яку треба вирішувати зараз і як найшвидше, використовуючи всі засоби та сили, якими володіє держава.

Висновок. Здійснивши аналіз заходів запобігання та протидії домашньому насильству, можна сказати, що законодавство України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству потребує вдосконалення до реалій сьогодення. Окрім цього органи державної влади, громадські організації повинні займатися широкою інформаційно-просвітницькою роботою, що покликана сприяти підвищенню обізнаності населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. За домашнє насильство – за ґрати: Як в Україні та світі борються зі знуцанням у родині. URL: <https://zik.ua/news/2019/11/22/> (дата звернення – 29.11.2019)
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року №2229-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 5. ст.35.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: Книга 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 712 с.
4. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству Конвенція та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція): Ради Європи від 11 травня 2011 р. URL: <http://dls.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/> (дата звернення – 29.11.2019)
5. Пивоваров В. В., Макаренко Ю. С. Насильство в сім'ї: віктимологічний аспект. *Карпатський правничий часопис*. Вип. 10. 2015. С. 92.
6. Integrated System of Monitoring Cases of Domestic Violence – Spanish experience URL: file:///C:/Users/Hp/Downloads/Publikacja_ENGLISH.pdf (дата звернення – 29.11.2019)
7. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист Міністерства освіти і науки України від 18 травня 2018 року № 1/11-5480.

УДК 343.9

Карабаджак Катерина

РЕЦИДИВНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ДЕТЕРМІНАНТИ Й ПОПЕРЕДЖЕННЯ

У статті досліджено специфічні причини та умови (детермінанти) рецидивної злочинності. Проаналізовано стан злочинності в цілому та її співвідношення з показниками рецидивної злочинності в Україні. Запропоновано заходи боротьби з рецидивною злочинністю в Україні як комплексним явищем.

Ключові слова: *рецидивна злочинність, жіноча рецидивна злочинність, детермінанти злочинності, причини та умови вчинення злочинів повторно, попередження рецидивної злочинності.*

The article investigates the specific causes and conditions (determinants) of recurrent crime. The overall crime rate and its correlation with recidivism rates in Ukraine are analyzed. Measures have been developed to combat recidivism in Ukraine as a complex phenomenon.

Key words: *recidivism, female recidivism, determinants of crime, causes and conditions of re-offending, prevention of recidivism.*

В статье исследованы специфические причины и условия (детерминанты) рецидивной преступности. Проанализировано состояние преступности в целом и ее соотношение с

показателями рецидивної преступності в Україні. Предложені заходи боротьби з рецидивною преступністю в Україні як комплексним явлением.

***Ключевые слова:** рецидивная преступность, женская рецидивная преступность, детерминанты преступности, причины и условия совершения преступлений повторно, предупреждения рецидивной преступности.*

Вступ. Питання рецидивної злочинності є об'єктом дослідження досить давно, оскільки рецидивна злочинність становить один з найнебезпечніших її видів. Сутність даного виду злочинності полягає тому, що вона, на відміну від первинної, має вияв у стійкому неодноразовому прояві кримінальної поведінки та є явищем стійким, якому притаманний підвищений ступінь суспільної небезпеки.

Інтерес до такої проблеми як рецидивна злочинність в науковому просторі лише зростає, що обумовлюється її відносно стабільним становищем у всій сукупності кримінальних правопорушень та високою питомою вагою раніше засуджених серед тих, хто чинили злочини.

Виклад основного матеріалу. Найбільше простежити актуальність даного дослідження допомагають статистичні дані. Зазначимо, що вважати кількісний показник рецидивної злочинності на сто відсотків достовірним не можна, адже аналіз рецидивної злочинності ускладнюється за рахунок таких обставин: відсутності єдиного розуміння рецидивної злочинності, попри наявність легального визначення; недоліків офіційного статистичного обліку даного виду злочинності; латентності злочинів, яка у більшій чи меншій мірі притаманні усім проявам кримінальної активності.

Аналізуючи стан злочинності в цілому та її співвідношення з показниками рецидивної злочинності в Україні, можна простежили наступне. З січня по жовтень 2019 року згідно Єдиному звіту про кримінальні правопорушення по державі в Україні було обліковано 402666 злочини, з яких 48254 було вчинене особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення. За той самий період у 2018 році – 447843 кримінальні правопорушення обліковано всього, з них 56172 – особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення [3].

Так, розглядаючи дані показники у відсотковому співвідношенні, вбачаємо, що в цілому рівень злочинності у 2019 році є нижчим, що є доволі гарною тенденцією, і це ж стосується рецидивної злочинності, адже відсотковий показник вчинення особами повторно злочинів від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень за січень-жовтень 2019 року – 12%, а у 2018 році – 12,5%. На підставі зазначеного, враховуючи невелике зменшення показників рецидивної злочинності, вважаємо за необхідне дослідити питання причин та умов рецидивної злочинності задля визначення шляхів її попередження.

Причини та умови рецидивної злочинності можна вважати певним комплексом взаємодіючих детермінант, пов'язаних з несприятливим зовнішнім середовищем і особою злочинця, які обумовлюють продовження злочинної діяльності.

Специфічні причини та умови (детермінанти) рецидивної злочинності можна умовно поділити на три групи: детермінанти, пов'язані з першою судимістю, першим вчиненням злочину особою; детермінанти, обумовлені процесом відбуття покарання, особливо покарання у вигляді позбавлення волі; детермінанти, які впливають на постпенітенціарну адаптацію [4].

Проте, не дивлячись на особливості поділу, зосередимо увагу на найбільш поширених та дискусійних причинах рецидивної злочинності.

Так, кожна дія (так само і злочинна бездіяльність) зумовлюється не однією ізольованою причиною, а сукупністю детермінант (факторів).

Незадовільний рівень впливу виправних установ на засуджених. Вчинення особою нового кримінального правопорушення після відбуття нею покарання свідчить, перш за все, про намір й надалі продовжувати злочинну діяльність. Крім того, це є показником недосконалості положень чинного законодавства, діяльності судової і правоохоронної систем, які не спроможні ефективно впливати на рецидивістів. Стійкість рецидивної злочинності певною мірою підтверджує слабкий вплив кримінального покарання, яке не досягає своєї мети – загальної та спеціальної превенції. Разом із цим, рецидивісти є активними носіями і розповсюджувачами традицій злочинного середовища та основним джерелом формування організованих злочинних угруповань, нерідко їхня діяльність набуває ознак професійної. Доволі усталеною є позиція, що «виправні установи не виправляють», що здебільшого пояснюється такими аспектами, що потребують негайного вирішення: соціально-виховна робота проводиться на формальному рівні та не створює умови для подальшого досягнення мети виправлення й ресоціалізації засудженого; недостатня кількість виправних установ, «недостатня моральність» працівників установ виконання покарань спричинює погане поводження з засудженими, що породжує у них додатковий агресивний стан; незадовільна психолого-педагогічна підготовленість працівників, що ведуть відповідну роботу з засудженими; погане матеріально-технічне забезпечення установ виконання покарань (погані умови тримання осіб у виправних установах) і т.д.

Неготовність особи до повернення у суспільство. Соціально-відновлювальна функція – одна з найголовніших функцій виконання покарання, яка спрямована на повернення засудженого після відбуття покарання назад у суспільство. Проте, доволі часто вона залишається нереалізованою.

Цікавими є висновки Ю. Крисюка, який зауважує, що досягнення відповідності потреб і прагнень особистості меті й завданням суспільства обумовлює прогресивний характер соціальної адаптації. Головна її особливість полягає в тому, що взаємовідносини індивіда й суспільства мусять мати характер усвідомленого й вільного підкорення особистості соціальним (правовим) нормам і цінностям. Існує два види адаптації: соціальна та психологічна. Соціальна адаптація, по суті, означає встановлення нормальних, соціально корисних відносин, соціальну реабілітацію громадянина. Психологічна – це засвоєння суб'єктом стандартів поведінки й ціннісних орієнтацій. Психологічна адаптація нерозривно пов'язана із соціальною адаптацією, котра одночасно є й умовою, і показником її успішності [5, с. 207]. На практиці, доволі часто спостерігається ситуація неприйняття суспільством колишніх засуджених через формування недовіри до них під впливом думки маси; невпевненості у вдалості психолого-педагогічного впливу на колишніх засуджених працівниками виправних установ, де вони відбували покарання; зверхнє ставлення до таких осіб через їх особливий статус у суспільстві. Здебільшого саме таке сприйняття та відхилення правової свідомості підштовхує колишніх засуджених до вчинення нових злочинів, за рахунок чого вони набувають ще більшого «неприйняття» як злочинці-рецидивісти.

Питання повернення колишніх засуджених у суспільство, тобто їх подальша соціальна адаптація тісно пов'язані з їх ресоціалізацією.

Ресоціалізація. Базовими кримінологічними засадами ресоціалізації осіб, засуджених до позбавлення та обмеження волі, є індивідуальна профілактика злочинності щодо осіб, засуджених до тривалих строків покарань; запобігання рецидиву злочинів протягом усіх етапів процесу ресоціалізації засуджених осіб; вивчення соціально-демографічних ознак, які характеризують особу пенітенціарного злочинця з метою їх подальшого використання для індивідуалізації підходів щодо ресоціалізації і т.д. [1, с. 106-107].

Ресоціалізація в ідеалі досягається завдяки активної участі в ній держави, зокрема шляхом забезпечення належних умов відбування покарання засудженими, їх соціального захисту й залучення до професійного навчання. Проте, така участь держави не простежується на сьогодні.

Феномен рецидиву полягає не тільки в тому, що багато злочинців вчиняють повторні злочини, незважаючи на застосовуване до них покарання, але й у тому, що рівень рецидивної злочинності залишається доволі стабільним. Занепокоєння також викликає рецидив жінок.

Окрім причин та умов, що притаманні усім особам, які виявляють рецидивну злочинну поведінку, у жінок простежуються специфічні

детермінанти, що пояснюється їх належністю до особливої (більш вразливої) категорії населення.

Слушно наголошує В. Лагоцька, що дефектність правової психології виступає причиною кримінальної мотивації жінок, які повторно вчиняють злочини. Деформація сучасної правосвідомості жінки проявляється у правовому нігілізмі, негативному ставленні до права, правовій неграмотності. З деформаціями правової психології тісно пов'язані дефекти моральної свідомості жінки-рецидивістки. У свідомості значної частини повторно засуджених жінок домінують мотиви фізичного виживання, раптової вигоди. Для багатьох із них характерна деморалізація міжособистісних відносин, зростання конфліктності у сім'ї та побуті. Все це доповнюється невпевненістю в завтрашньому дні, переживанням про ненадійність соціального статусу, матеріального становища [6, с. 116-117].

Значним є вплив на детермінацію злочинної поведінки жінок-рецидивісток дефектів сімейно-побутової психології, що обумовлюється такими факторами як: складні стосунки з чоловіком, які характеризуються відсутністю взаєморозуміння та доброзичливості; побутова невлаштованість; психологічні потреби домінування над іншими; недоліки соціально-психологічної комунікації подружжя; ревності; зміна психіки у жінок у стані вагітності і т.д.

Деякі детермінанти жіночої рецидивної злочинності криються у здійсненні поступової адаптації до повернення у суспільство на неналежному рівні. Сприяють вчиненню нових кримінальних правопорушень жінками, іноді більш тяжких за своїм характером: відсутність комплексної підтримки жінок після відбування покарання з боку держави; розрив сімейних відносин; відмова від них родичів; дискримінація при прийомі на роботу тих жінок, які вчинили повторні злочини і т.д.

Для попередження рецидивної злочинності як явища комплексного необхідно вдосконалити, в першу чергу, виховання людини. Такий засіб впливу на поведінку є одним з найнадійніших, хоча є доволі тривалим та важким. Самовиховання, сім'я, суспільство, держава повинні створити цілісну виховну систему. Крім того, попередження рецидивної злочинності неможливе без руйнування кримінальної субкультури загалом та кримінально-правових настроїв осіб, які вже відбували покарання.

Постає необхідність розробити та впровадити дійові заходи протидії кримінальним проявам осіб, що були звільнені від виконання покарання або відбули його.

Погоджуємось з В. Голіною, який вказує, що важливу роль у попередженні нових злочинів покликана відіграти пенітенціарна та поступової адаптації робота

правоохоронних органів (кардинальна зміна умов утримання засуджених, зняття невиправданих обмежень, руйнування тюремного співництва, вдосконалення системи адміністративного нагляду, соціального контролю і допомоги тощо) [2].

З метою підвищення рівня постпенітенціарної профілактики рецидивної злочинності постає необхідною вдала реалізація Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [7], у розрізі забезпечення прав і обов'язків державних органів і громадських організацій щодо соціальної адаптації засуджених; створення державної постпенітенціарної системи опікування з метою надання допомоги і підтримання засуджених до позбавлення волі; стимулювання участі органів місцевого самоврядування, громадських і релігійних організацій, громадських формувань, пересічних громадян у соціальній адаптації тих, хто відбув покарання.

Даний Закон України є позитивним надбанням чинного законодавства, адже завдяки його запровадженню та запровадженню на його основі програм ресоціалізації, особа може усвідомлювати необхідність змінити своє ставлення до власного і суспільного життя, прагнути змін у своїй поведінці та відносинах з оточуючим середовищем.

Отже, рецидивна злочинність обумовлюється причинами та умовами, що породжують злочинність взагалі та специфічними детермінантами. Дослідження проблеми поширення рецидивної злочинності та проблем її запобігання має будуватися на основі вивчення сутності злочинного рецидивізму й специфіки зумовлюючих його обставин. За основу запобігання рецидивній злочинності необхідно взяти до уваги такі напрями як переорієнтація антисуспільної установки осіб, що звільняються з місць позбавлення волі; активні контрзаходи; організаційно-превентивна робота і т.д.

Крім того, до заходів боротьби з рецидивною злочинністю відносимо ще й такі: законотворча діяльність щодо вдосконалення кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного, кримінально-виконавчого законодавства відносно проблемних аспектів рецидиву злочинів; взаємодія правоохоронних органів у забезпеченні здійснення програм боротьби з рецидивною злочинністю; прогнозування можливості запобігання рецидивній злочинності та планування відповідних заходів і т.д.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бараш Є. Ю. Кримінологічні засади ресоціалізації засуджених до тривалих строків покарання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 99-109.

2. Голіна В. Рецидивна злочинність в Україні: причини та попередження. *Вісник Академії правових наук України*. URL : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4371/1/Golina_189.pdf (дата звернення – 19.11.2019).

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі : офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення – 15.11.2019).

4. Крижна В. В. Рецидивна злочинність в Україні та шляхи її подолання. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/p030-034.pdf> (дата звернення – 18.11.2019).

5. Крисюк Ю. П. Соціальна адаптація особистості як важлива передумова ресоціалізації колишніх засуджених. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 25. С. 206-209.

6. Лагоцька В. Причини та умови жіночої рецидивної злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 114-118.

7. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17 березня 2011 року № 3160-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17> (дата звернення – 20.11.2019).

УДК 343.9

Мадай Катерина

ДЕТЕРМІНАНТИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ЇЇ

Стаття присвячена питанню розкриття детермінантів корупційної злочинності в Україні, особливостям функціонування та організації органів, що були створені для подолання корупції, а також дослідженню можливостей подолання даної ситуації в державі.

Ключові слова: *корупція, корупційна злочинність, фактори, детермінація, протидія, подолання.*

The article is devoted to the issue of disclosure of the determinants of corruption crime in Ukraine, the peculiarities of functioning and organization of bodies that were created to fight the corruption, as well as to explore the possibilities of overcoming this situation in the country.

Keywords: *corruption, corruption crime, factors, counteraction, overcoming.*

Статья посвящена вопросу раскрытия детерминантов коррупционной преступности в Украине, особенностям функционирования и организации органов, что были созданы для преодоления коррупции, а также исследованию возможностей преодоления данной ситуации в государстве.

Ключевые слова: *коррупция, коррупционная преступность, факторы, противодействие, преодоление.*

Вступ. Корупція й досі залишається однією з найбільших економічно-соціальних проблем України та є темою для постійних дебатів як для української, так і для міжнародної спільноти. В Індексі сприйняття корупції (ІСК), за ведення якої відповідає глобальна антикорупційна організація Transparency International, за підсумками 2018 року наша країна посіла 120 сходинку у переліку зі 180 країн світу. Хоча з кожним роком позиції України у рейтингу покращуються, такий стан речей все ще є далеким від прийняттого. За даними аналітичних звітів та опитувань, корупція є найбільшою проблемою як для іноземного, так і для вітчизняного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень корупції в Україні завдає значної шкоди суспільству і державі. Це призводить до зниження рівня довіри населення до органів державної влади, що має своїми наслідками зменшення ефективності управління. Корупційні прояви за умови їх значного поширення завдають величезної матеріальної та моральної шкоди широкому колу громадян, негативно позначаються на економічній діяльності суб'єктів господарювання, особливо недержавних форм власності. Також корупція в правоохоронній сфері зменшує дієвість боротьби зі злочинністю, тим самим сприяє погіршенню кримінальної ситуації в країні. Через поширення корупції Україна залишена можливостей розвитку нормальних економічних відносин України з іншими державами. Пошук дійових шляхів протидії корупційній злочинності в Україні є актуальною ціллю для нашого суспільства [6, с. 414].

Корупція заважає проведенню необхідних реформ для сучасного українського суспільства, економічному розвитку нашої держави, формуванню позитивного міжнародного іміджу України. Варто зазначити, що найбільш корумпованими для українців є ті інститути, які покликані боротися з корупцією: суди (66 %), правоохоронні органи (64 %), державна служба (56 %), сфера охорони здоров'я (54 %), парламент (53 %), політичні партії (45 %), ЗМІ (22 %), громадські організації (20 %) [4, с. 132].

У цілому корупційна злочинність – результат перетину системи криміногенних і антикриміногенних факторів, виявлення яких і дослідження питань їхньої взаємодії є важливою передумовою доктринального забезпечення діяльності з протидії корупційній злочинності. Відтак цілком доцільним вбачається визначення завданням кримінології пізнання системи криміногенних і антикриміногенних факторів, розміщення їх за ступенем значущості і впливу на злочинність, встановлення ступеня взаємозв'язку між собою та групами найбільш значущих інших явищ [9, с.122].

Найкращою класифікацією визначення детермінантів злочинності ми вважаємо класифікацію О.М. Бандурки і Л.М. Давиденко [3, с. 203]. В цій

класифікації причини та умови злочинності діляться на фактори економічного характеру, фактори соціального характеру, фактори соціально-культурного характеру, фактори соціально-демографічного характеру, а також фактори соціального контролю над протиправною поведінкою населення.

Сфера економіки є одним із рівнів функціонування не лише економічної злочинності, але й корупції, що її супроводжує, внаслідок чого розвиток економічних відносин стає найкращим середовищем для проявів корупційної злочинності. Серед факторів економічного порядку можемо виділити такі особливості економічної системи держави, як нерівномірність розвитку різних галузей господарства, допущення помилок у стратегії й тактиці економічних реформ, нестабільна економічна ситуація, нераціональний розподіл бюджетних асигнувань, незайнятість населення, ріст майнової диференціації і т.д.

Разом із зазначеним вище у кримінології факторами економічного характеру злочинності також називають загальну економічну кризу, суперечності між економічними потребами населення і можливостями суспільства в їх задоволенні, безробіття, інфляцію, поділ населення за рівнем доходів, наявність і поширення тіньової економіки, недостатню інтегрованість національної економіки у світову. Серед викладеного, одним із ключових економічних детермінантів є більш високий рівень прибутковості злочинної економічної діяльності порівняно з рівнем прибутковості легальної економічної діяльності [7, с. 386].

З огляду на соціальну зумовленість злочинності, в основі причин якої є об'єктивні негативні соціальні явища та процеси, беззаперечно, головне місце у причинному комплексі корупційної злочинності займають фактори соціального, у тому числі й соціально-культурного і соціально-демографічного характеру. Такі обставини, як життєвий рівень населення, забезпеченість необхідними соціально-побутовими благами (житлом, товарами, послугами тощо), рівень доходів населення, безпосередньо позначається на формуванні у злочинності корисливої спрямованості.

До однієї з помітно властивих ознак корупційної злочинності й відноситься її корисливий характер, який виявляється у використанні певною особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди, що у свою чергу підпадає під легальне визначення корупції за ст. 1 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII [1]. Разом із цим, варто також виділити і такі соціальні фактори загальної злочинності, як культурний та освітній рівень населення; менталітет, в більшій своїй мірі, сформований через історичний вплив; звичаї, традиції та стереотипи

поведінки, а також рівень розвитку та духовної організації конкретної особи та всього населення загалом.

Своє значення у резонному комплексі корупційної злочинності, як вже було вищезазначено, має менталітет населення, який в Україні досить виразно характеризується схильністю до корупції і толерантністю громадян до такого способу вирішення власних потреб, а також особистісним деградуванням чиновницького апарату.

Дещо меншою мірою, порівняно з економічними та соціальними детермінантами, у причинному комплексі корупційної злочинності виявляється дія факторів соціально-демографічного характеру, однак акцентуємо увагу на тому, що незалежно від інтенсивності дії того чи іншого фактору саме їх сукупність у цілому і детермінує злочинність.

Все ж, на нашу думку, загальні фактори соціально-демографічного характеру варто досліджувати переважно лише в аспекті умов корупційної злочинності, що безпосередньо не супроводжують особу до вчинення конкретних злочинів, а лише сприяють їм, формують криміногенну обстановку та позначаються на формуванні особливостей особистості злочинця.

Тож, до соціально-демографічних детермінантів О.М. Бандурка і Л.М. Давиденко зараховують чисельність і щільність населення, темпи зростання або зниження чисельності населення, статевовіковий і національний склад, співвідношення груп населення за соціально-професійним та сімейним станом, розмір території, функціональні ознаки населення, міграцію населення тощо [3, с. 205].

Заслуговують на увагу також політичні та правові фактори злочинності, що в результаті недоліків політико-правової системи істотним чином позначаються на рівні загальної злочинності, у тому числі й корупційної. Саме такі причини загального характеру як правовий нігілізм, правова легковажність, відсутність політичної культури, низький рівень правосвідомості та правової культури, проблеми якості правового регулювання державної служби спонукають до вчинення корупційних злочинів.

Інтерпретуючи визначені у роботах вітчизняних і зарубіжних кримінологів політико-правові фактори злочинності загалом до корупційних злочинів, маємо також назвати і нестабільність політичного режиму та кримінальної політики, нерозвинення партійної системи, недоліки у підборі керівних кадрів, практику лобіювання інтересів окремих соціальних груп, відмежування більшості населення від участі у державному управлінні, несформованість інститутів громадського суспільства, а також бюрократизацію та корумпованість управлінського апарату і системи правосуддя [2, с. 74]. При цьому, у

профілактиці та протидії корупційній злочинності треба враховувати, що дія причин правового характеру прямо пов'язана з певними умовами злочинності, а саме недосконалістю законодавства, недоліками правозастосовної практики, неефективністю правового виховання та профілактики. Все це виступає фундаментом того, що деякі вчені основною причиною розквіту корупції узагальнено називають незабезпечення державою потрібного реформування суспільства, із чим на концептуальному рівні не можна не погодитись [3, с. 206].

Також можна додати, що навіть створення так званої «антикорупційної шістки», яка включає в себе: Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державне бюро розслідувань, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів та Національну раду з питань антикорупційної політики при Президентові України не дало очікуваних результатів. На жаль, така модель системи антикорупційних органів, на даний момент, не є такою ефективною, як передбачалося.

Створення Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) спочатку не виправдало своєї мети, адже й досі залишається проблема дублювання функцій органів, які здійснюють боротьбу з корупцією, що призводить до збільшення витрат державного бюджету [5, с.46], але, варто зазначити, що на ефективність виконання завдань цього органу вплинув факт початку роботи Вищого антикорупційного суду (далі – ВАС). Так як НАБУ виконує свої функції на досудовому провадженні, то ВАС уже забезпечує розгляд справ у судовому порядку, тобто доведення їх до кінцевого рішення. Завданням ВАС є здійснення правосуддя з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Поряд із політико-правовими факторами корупційної злочинності дещо подібними за своєю природою є організаційно-управлінські детермінанти корупції. Дані фактори можна розглядати як результат дії таких правових причин і умов злочинності, як недосконалість законодавства та низька правова культура суспільства в цілому і окремого громадянина зокрема.

До числа таких організаційних факторів, які сприяють корупційній злочинності, Л.С. Анохіна пропонує відносити порушення в підборі і розстановці кадрів, порушення в організації та низьку якість контрольно-

ревізійної діяльності, наявність лояльності з боку вищих посадових осіб стосовно дотримання підлеглими правових норм службової діяльності, неналежні умови для виконання службових обов'язків на окремих ділянках. При цьому, зважаючи на організаційний характер даних факторів злочинності, вони мають усуватись, насамперед, на рівні організаційних форм діяльності відповідних інституцій. Протидія організаційним факторам корупційної злочинності має акцентуватись у векторі підвищення якості роботи відповідних службових осіб і посилення відповідальності їх керівництва за точним й неухильним дотриманням приписів правових норм, що також вимагає забезпечення належного нормативного регулювання [2, с. 75].

Проблеми запобігання та подолання корупції сьогодні розглядаються науковцями, громадськістю, міжнародними організаціями, водночас єдиної думки стосовно формування ефективних механізмів запобігання та подолання корупції, на жаль, не існує. Одна група науковців вважає ефективними механізмами саме запобігання корупції – спрямування рушійних сил державної політики, інші зауважують на якісному формуванні кадрового складу фахівців, які працюватимуть у системі публічного управління. Існує також думка щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційне та пов'язане з корупцією правопорушення [4, с. 135].

Висновки. Головна проблема протидії корупції в сучасних умовах лежить як у законодавчій, так і у правозастосовній площині. Дані проблеми необхідно вирішувати поступово, в комплексі, адже при направленні більшості сил на подолання однієї проблеми можна не помітити розвиток іншого детермінанта.

Важливо також зазначити, що існуючі інституції не ефективно виконують свою роль, а саме запобігання та протидії корупції, їх діяльність критикують іноземні експерти та громадськість. Тому виникла необхідність в систематизації ролі зазначених інституцій, формуванні пріоритетів розвитку державної антикорупційної політики, прийнятті системного нормативно-правового акта України щодо реалізації антикорупційної політики із зазначенням ролі кожного антикорупційного органу, критеріїв його ефективності та результативності, показників виконання антикорупційних заходів. Формування спільної та єдиної діяльності антикорупційних органів є базисом якісної боротьби з корупцією, мінімалізації її проявів [8, с. 33, 37-38]. Така діяльність, вже у свою чергу, формувала та реалізовувала б системно та планомірно антикорупційну політику, корегувала б основні методи та механізми запобігання та подолання корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 49. ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення – 29.11.2019)
2. Анохіна Л. С. Кримінологічні питання дослідження: детермінант хабарництва. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2007. Т. 20 (59). № 1. С. 73–76.
3. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие [Текст] : монографія / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.
4. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності у контексті сучасної антикорупційної стратегії [Текст] : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук : 12.00.08. Київ, 2015. 480 с.
5. Гречанюк Р. Функції і повноваження спеціальних антикорупційних органів України, Польщі та Молдови: порівняльний аналіз. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 41-48. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/6-2015/grechanuk.pdf> (дата звернення – 29.11.2019)
6. Кулик О. Г. Антикорупційна стратегія протидії корупційній злочинності в Україні: науковий погляд сучасника. *Часопис Київського університету права*. 2015. Вип.3. С. 414-416.
7. Малков В. Д. Кримінологія [Текст] : учебник [для вузов] / под ред. проф. В.Д. Малкова. 27-е изд., перераб. и доп. Москва: ЗАО «Юстицинформ», 2006. 528 с.
8. Пархоменко-Куцевіл О. Розвиток системи антикорупційних інституцій. *Міжрегіональна Академія управління персоналом: Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 3 (38). С. 33-38. URL.: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03\(38\)/6.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_03(38)/6.pdf). (дата звернення – 29.11.2019)
9. Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. Вип. № 3 (7). С. 122-132. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik07_10.pdf. (дата звернення – 29.11.2019)

НАШІ АВТОРИ

Ананьєва Оксана – викладач Вищої категорії Миколаївського юридичного коледжу Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Миколаїв)

Березніков Олександр – аспірант кафедри галузевого права Херсонського державного університету (м. Херсон)

Бібленко Василь – аспірант кафедри галузевого права Херсонського державного університету (м. Херсон)

Біленко Павло – фахівець відділу організації служби Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область)

Білоград Карина – студентка IV курсу спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Миколаїв)

Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права НУ «ОЮА»

Бурятинська Валерія – магістр права (м. Миколаїв)

Вербицький Олександр – магістр права (м. Миколаїв)

Горішня Юлія – магістр права (м. Миколаїв)

Гуляков Константин – аспірант кафедри галузевого права Херсонського державного університету (м. Херсон)

Демчук Павло – аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів)

Денисова Тетяна – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, член президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права» (м. Чернігів)

Загребаленко Віталій – студент IV курсу спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Миколаїв)

Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права НУ «ОЮА»

Калініна Марія – студентка IV курсу спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Миколаїв)

Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права НУ «ОЮА»

Карабаджак Катерина – студентка IV курсу спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Миколаїв)

Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права НУ «ОЮА»

Козаченко Олександр – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія», Голова Миколаївського осередку Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» (м. Миколаїв)

Кузьмін Едуард – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса)

Литвиненко Каріна – студентка Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків)

Науковий керівник: *Самотієвич Валерія* – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та криминології Харківського національного університету внутрішніх справ

Мадай Катерина – студентка IV курсу спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Миколаїв)

Науковий керівник: *Мусиченко Ольга* – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права НУ «ОЮА»

Мелкіян Марія – магістр права (м. Миколаїв)

Митрофанов Ігор – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (м. Кременчук, Полтавська область)

Мусиченко Ольга – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту

права Національного університету «Одеська юридична академія»
(м. Миколаїв)

Орловська Наталя – доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

Політова Анна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри юридичних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область)

Радутний Олександр – доктор філософії (Ph.D.) в галузі права, доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

Різун Аліна – магістр права (м. Миколаїв)

Уманська Олександра – магістр права (м. Херсон)

Самотієвич Валерія – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків)

Скоробогата Юлія – студентка IV курсу спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Миколаїв)

Науковий керівник: *Козаченко Олександр* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права НУ «ОЮА»

Сотула Олександр – доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса)

Стрельцов Євген – доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса)

Тімофєєва Лілія – кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права, науковий співробітник науково-дослідної частини Національного університету «Одеська юридична академія», адвокат, медіатор (м. Одеса)

Ткаля Олена – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін

Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Миколаїв)

Фріс Павло – завідувач кафедри кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік АН ВО України (м. Івано-Франківськ)

Хряпінський Петро – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри публічного права Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро)

Шпіляревич Вікторія – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Шурдук Ірина – магістр права (м. Миколаїв)

ЗМІСТ

Розділ І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<i>Стрельцов Євген</i>	
Новації в кримінальному законодавстві: загальні та локальні аспекти.....	5
<i>Денисова Тетяна</i>	
Правовий нігілізм і його вплив на злочинність в Україні.....	12
<i>Козаченко Олександр</i>	
Адекватна термінологія – адекватність кримінального закону.....	20
<i>Митрофанов Ігор</i>	
Новітнє кримінальне законотворення: старі проблеми.....	28
<i>Орловська Наталя</i>	
Конфіскація доходів та майна, пов'язаних зі злочинами, у світліміжнародних стандартів та практики ЄСПЛ.....	36
<i>Сотула Олександр</i>	
Обставини, які обтяжують вбивство, у законодавстві країн континентальної Європи.....	45
<i>Фріс Павло</i>	
Кримінально-правова правосвідомість і кримінально-правовий менталітет (вироблення підходів).....	53
<i>Хряпінський Петро</i>	
Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності: теоретико- соціологічний аспект.....	62
<i>Козаченко Олександр, Бурятинська Валерія</i>	
Екстрадиція як правовий захід протидії тероризму.....	70
<i>Кузьмін Едуард</i>	
Щодо пошуку місця «міжнародних злочинів» у законодавстві України про кримінальну відповідальність.....	78
<i>Політова Анна, Біленко Павло</i>	
Сучасне кримінальне законодавство України і зарубіжних країн щодо відповідальності за примушування до шлюбу.....	85
<i>Мусиченко Ольга, Вербицький Олександр</i>	
Вбивство матер'ю своєї новонародженої дитини за законодавством зарубіжних країн.....	92
<i>Радутний Олександр</i>	
Цифрова людина та нові кримінально-правові делікти.....	100
<i>Самотієвич Валерія, Литвиненко Каріна</i>	
Окремі аспекти кваліфікації дій замовника умисного вбивства.....	109

<i>Козаченко Олександр, Мелкіян Марія</i>	
Культуро-антропологічний погляд на дефініцію та властивості покарання.....	116
<i>Мусиченко Ольга, Різун Аліна</i>	
Недоліки нормативного визначення окремих видів покарань, альтернативних позбавленню волі.....	124
<i>Тимофєєва Лілія</i>	
Гуманне та нелюдське поводження в кримінальному праві України в умовах кризи та невизначеності.....	133
<i>Ткаля Олена, Ананьєва Оксана</i>	
Щодо превентивної діяльності національної поліції України.....	141
<i>Шпілярович Вікторія</i>	
Особливості кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у стані обмеженої вікової осудності.....	148
<i>Козаченко Олександр, Уманська Олександра</i>	
Притонуотримання: проблеми кримінально-правової протидії.....	154
<i>Мусиченко Ольга</i>	
Різномірні мовні засоби забезпечення зрозумілості кримінального закону.....	160
<i>Березніков Олександр</i>	
Проблемні питання застосування статті 436-1 КК України.....	167
<i>Бібленко Василь</i>	
Міжнародна та національна регламентація кримінальної відповідальності за незаконне проведення дослідів над людиною.....	172
<i>Гуляков Констянтин</i>	
Суб'єктивна сторона умисного незаконного знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.....	178
<i>Демчук Павло</i>	
Принцип законності у кримінальному праві: питання визначення змісту.....	183
<i>Козаченко Олександр, Скоробогата Юлія</i>	
Відеоконференція як спосіб вирішення завдань кримінального закону та кримінального процесуального законодавства.....	189
<i>Мусиченко Ольга, Шурдук Ірина</i>	
Особливості примусових кримінально-правових заходів, які застосовуються до неповнолітніх.....	196

Розділ II

НАУКОВИЙ ДОРОБОК МОЛОДИХ ПРАВознавців

<i>Білоград Карина</i>	
Превентивний потенціал галузей приватного права щодо попередження злочинності.....	204

<i>Горішня Юлія</i>	
Проблемні питання протидії домашньому насильству кримінально-правовими засобами.....	210
<i>Загребаленко Віталій</i>	
Спеціалізовані суб'єкти запобігання корупційній злочинності: проблемні питання.....	214
<i>Калініна Марія</i>	
Домашнє насильство: запобігання та протидія.....	222
<i>Карабаджак Катерина</i>	
Рецидивна злочинність в Україні: детермінанти й попередження.....	228
<i>Мадай Катерина</i>	
Детермінанти корупційної злочинності та можливості протидії їй.....	234
НАШІ АВТОРИ.....	241

Наукове видання

Новітні кримінально-правові дослідження – 2020

АЛЬМАНАХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Формат 60x84_{1/16}. Ум. друк. арк. 36,1.

Виготовлювач:
Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»
54038, м. Миколаїв, вул. Генерала Карпенка, 18.